

814.1
KBT Ş3(2Az)
A34

Rəyçi:

İsrafil Abbaslı , filologiya elmləri doktoru, professor

Redaktorları:

Cavanşir Muradov, filologiya elmləri namizədi
Afaq Ramazanova, filologiya elmləri namizədi

Ağabəyli Sevil Sultan qızı. «Koroğlu» dastanında xalq inciləri. – Bakı, 2008. - s.

Kitabda «Koroğlu» dastanının Azərbaycan variantının müxtəlif nəşrlərindən seçilmiş xalq deyimləri qruplaşdırılaraq «Adqoymalar», «Alqışlar», «Andlar», «Atalar sözü və məsəllər», «İnancılar», «Türkəçarələr», «Oyunlar» və s. bölmələrdə verilmişdir. Kitab həm ali məktəblərdə Azərbaycan folkloru üzrə ixtisas kursları və orta məktəblərdə ədəbiyyat fənninin tədrisində dərs vəsaiti kimi, həm də tədqiqatçılara dəyərli bir mənbə kimi tövsiyə olunur. Kitab, eyni zamanda, milli-mənəvi dəyərləri qorumağı və yaşatmağı bacaran geniş oxucu kütləsinə gözəl bir hədiyyədir.

ISBN 978-9952-8006-7-8

© Sevil Ağabəyli, 2008

Bütün hüquqlar qorunur. Naşirin əvvəlcədən yazılı icazəsi olmadan bu kitabı bütövlükdə və ya qismən müxtəlif variantlarda çap etmək, yaxud surətini çıxartmaq qadağandır. Bundan başqa axtarış sistemində saxlanıla, ötürülə, yaxud ictimai və şəxsi istifadə üçün surəti çıxarıla bilməz. Həmçinin məqalə və şərhlərdə kitabdan “ədalətli istifadə” edərək qısa sitatlar gətirmək olmaz.

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN 90 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNUR.

DEDICATED TO THE 90TH ANNIVERSARY OF BAKU STATE UNIVERSITY.

ПОСВЯЩАЕТСЯ К 90 ЛЕТИЮ БАКИНСКОМУ ГОСУДАРСТВЕННОМУ УНИВЕРСИТЕТУ.

Xalqın mənəvi dünyası

Xalqın yaradaraq yaşatdıqları tarixə dönür, nəsildən-nəslə ərməğan verilir. Xalq bununla öz adını, inanc dünyasını, adət-ənənəsini, mənəviyyatını, dünənini, bu gününü, sabahını yad gözlərdən, yad sözlərdən, qanlı-qadalı olaylardan qoruyur. Xalqın «qan yaddışı»nda qorunan hər hansı kəlmə və yaxud, qırx gün-qırx gecə yığnaqlarda sazla-sözlə söylənilən nağıl və dastanlar, bir-birilə cı-lalanan bayatılar, oxşamalar, əzizləmələr, deyişmələr, hər kəlməsində el ağsaqqalının, el ağbirçəyinin öyüdü, nəsihəti səslənən, qu-laqlarda sırğa olan atalar sözü və məsəllər və s. bu kimi incilər həmin xalqın varlığının, qədimliyinin, müdrikliyinin, ucalığının, qəhrəmanlığının aynasıdır.

Xalq, öz alimləri yetişənə kimi, gündəlik və mövsümi qayğılarına və müşahidələrinə, bir sözlə, yaşantılarına əsasən, fəlsəfə, tarix, tibb, məntiq, təbiət «elmlərini», ədəbiyyatını, danışdığı dilin qanunauyğunluqlarını yaradır. Bütün bunlar sadə xalq dilində dastan və nağıllarda, atalar sözü və məsəllərdə, tapmaca və inanclarda, xalq təbabətində və s. öz əksini tapır.

Bu baxımdan, «Koroğlu» qəhrəmanlıq dastanı olsa da, bu eposun hər bir qolu həyat haqqında bitkin bir «elm»dir. Burada xalq deyimlərinin sıx vəhdətində həyat fəlsəfəsinin müxtəlif çalarları oxucu qarşısında sonu görünməyən bir dünya açır.

Özünüdərkətmə prosesi, əsasən insanın uşaqlıq illərində dinamik inkişaf edir. Bu prosesdə sözlü-söhbətli babalar-nənələr, valideynlər, müəllimlər iştirak edir və təbii ki, şair və yazıçıların əsərləri də istisna deyil. Buna görə də, məhz bu dastanın oxucuları bəşəriyyətin gözəlliyini qiymətləndirə bilir, yəni onun ancaq xoş, gözəl əməl və amallarla yaşadığını, mövcud olduğunu anlaşırlar.

«Koroğlu» dastanının Azərbaycan variantının müxtəlif nəşrlərindən seçilərək qruplaşdırılmış şifahi xalq deyimləri xalqımızın mədəni yaddaşının süzgəcindən keçmiş, durulmuş, əsrlərin, qərinələrin sınağından çıxmış dürr dənələridir. Bu dürr dənələrinin həm

orijinallığı saxlanılmaqla, həm də bəzən aidolma məqamı qeyd olunmaqla, «Adqoyma», «Atalar sözü və məsəllər», «Ağılar», «İnanclar», «Andlar», «Alqışlar» və s. bölmələr üzrə qruplaşdırılmışdır.

Bu kitabın ayrı-ayrı bölmələrinə daxil olan nümunələr yetişən nəslin formalaşması və iç dünyasının zənginləşməsinə, milli bayram şənliklərində xalq oyunlarının keçirilməsinə, zamanın sınağından çıxmış xalq təbabətindən məqsədəuyğun istifadəsinə, yuxuların yozulmasına, heyvanlara məhəbbətlə qayğı göstərilməsinə və s. xidmət edir.

Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının öyrənilməsinin və tədqiqinin geniş vüsət aldığı bir zamanda bu kitabın işıq üzü görməsi, bizcə, nəinki müəllim və tədqiqatçılara, hətta öz milli dünyasını sevən və yaşadan geniş oxucu kütləsinə də dəyərli bir ərməğandır.

Bu kitab haqqında arzu, təklif və iradlarını **aqabeyli@mail.ru** elektron ünvana göndərəcək oxuculara qabaqcadan minnətdarlığımı bildirirəm.

*Sevil Ağabəyli,
filologiya elmləri namizədi*

People inner world

The treasure-house of literature, created by the people turned into history and passed from one generation to another generation. The people defend their names, belief, customs and traditions, morality, their past, present and future from alien eyes, strange words and bloody incidents in this way. Tales, eposes, proverbs and sayings, bayaties, endearment words which were kept in people's memory are the reflection of the fortitude, antiquity, heroism and loftiness of the people.

Before appearing their scientists, the people themselves create philosophy, history, medicine, logics, natural "sciences", literature, the objective laws of their own language on the basis of their daily and seasonal cares and observation. All these are reflected in simple people's language, in the eposes and tales, proverbs and sayings, riddles, popular medicine and so on.

"Koroglu" is a heroic epos of Azerbaijan and its chapters throw light upon the history of our country and each of them is a perfect "science" about the life. Here, in the close unity with the popular sayings, various shades of vital philosophy given in the epos reveal never-ending world before the readers.

Self-understanding is dynamically developed process in the childhood of a person. Grandfathers and grandmothers, parents, teachers take part in this process and naturally the works of writers and poets play a great role at this time as well. Therefore, the readers of this epos can appreciate the beauty of the mankind in the wonderful deeds and ideas.

Examples of folk art are taken and grouped from the various publications of the Azerbaijan version "Koroglu" are the "pearls" which passed through the filter of the cultural memory of our people and were put to the test of the centuries. Keeping their originality and being sometimes noted their concerning times these "pearls" have been grouped into the parts which are correspon-

dently named "Name-day", "Proverbs and sayings", "Kennings", "Beliefs", "Approvals", "Vows" and so on. All that are included into these parts play an important role in the formation of the young generation, enriching their inner life, holding games in the national holidays and celebrations, using the popular medicine expediently which stood the test of animals and so on.

The Azerbaijan folk-lore has been studied widely for a long time and we think the publication of this book will be a priceless present not only for the teachers and investigators but also for many readers loving their national inner world.

Beforehand, I thank those who will send their wishes, suggestions and remarks about this book to the e-mail: aqabeyli@mail.ru

*Sevil Aghabayli,
candidate of Philological Sciences*

Духовный мир народа

Сокровища, созданные народом, становятся историей, передаются из поколения в поколение. Народ, благодаря этому, оберегает свое имя, веру, обычаи, традиции, духовность, свой вчерашний, сегодняшний и завтрашний день от чужих глаз, от чужих слов, от кровавых событий. Сказки, эпосы, пословицы и поговорки, баяты, ласкательные слова, которые хранятся в народной памяти, являются зеркальным отражением жизнестойкости, древности, возвышенности, героизма народа.

Народ, до появления своих ученых, сам создает философию, историю, медицину, логику, естественные «науки», литературу, закономерности своего языка, на основе повседневных, сезонных забот и наблюдений. Все это в простом народном языке отражаются в эпосах и сказках, пословицах и поговорках, загадках, народной медицине и т.д.

«Кероглы» - героический эпос Азербайджана и его разделы освещают историю нашей родины. Различные оттенки жизненной философии, данные в эпосе, в тесном единстве открывают нескончаемый мир перед читателем.

Самопознание является динамично развиваемым процессом в детстве, в ходе которого участвуют дедушки и бабушки, родители, учителя, и естественно, произведения поэтов и писателей. Благодаря этому, читатель этого эпоса понимает красоту человечества в прекрасных делах и идеях.

Образцы народного творчества, отобранные и сгруппированные из разных изданий азербайджанского варианта «Кероглы», являются жемчужинами, которые прошли через фильтр духовной памяти нашего народа и выдержали испытания веков. Сохранив оригинальность, эти жемчужины сгруппированы по разделам, которые соответственно называются «Именины», «Пословицы и поговорки», «Причита-

ния», «Клятвы», «Одобрения» и т.д. Все, что входит в эти разделы играет важную роль в формировании подрастающего поколения, в обогащении его внутреннего мира, в проведении народных игр в национальных праздниках и торжествах, в целесообразном использовании рецептов народной медицины, в толковании снов, в проявлении заботы о животных.

Уже много лет изучается и исследуется нашими учеными азербайджанское устное народное творчество. По нашему мнению, издание этой книги будет ценным подарком не только для преподавателей и исследователей, но и для широких читательских масс, любящих свой национальный духовный мир.

Заранее благодарю тех читателей, кто выскажет свои пожелания, предложения и замечания об этой книге по электронному адресу: aqabeyli@mail.ru

*Севиль Агабейли,
кандидат филологических наук*

ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

Ac qulağım, dinc qulağım.

Acdın çobana, yoruldun sarbana.

Adam əli ilə iş görə bilmədi, güc verər dilinə.

Adam var, dil işlədər, adam var, əl işlədər.

Axır suda sınar suyun səhəngi.

Ağ üzdə busə tək gərək.

- Bolu bəy! Ağə kərəmsiz, qul xətasız olmaz. Tökdüyündü
çıxdı qarşına.

Ala qarğa bülbül olsa,
Gülün qədrini nə bilər!

-Allah heç kəsin borcunu heç kəsdə qoymaz. Yaxşı yerdə
düşübsən əlimə.

Allah qisası yerdə qoymaz.

Ancaq Alı kişi əvvəldən işini möhkəm tutmuşdu.

Ancaq onu deyə bilərəm ki, Bənövşə aydan arı, sudan duru
bir mələkdir.

Aslanın erkəyi dişisi olmaz.

Asta qaçan namərddi.

Atalar üçəcən deyiblər.

- Atamın evini yıxıb oğlunu götürüb aparırsan.

Atanı baladan ayırmaq namərdlikdir.

Aşıq gördüyünü çağırar.

- Ay kişi, yolumdan çək, mənə şahnamə oxuma.

- Ayə, Dəmirçioğlu, bir sirt, axı, mənim qarnımı yırtır.

Babalar der: bol gərək, ya dərmanı, ya dərdi.

Bağban ölsə, bağ pozular.

Bənnasız hörgü hörülməz.

-Bəy verən atın dişinə baxmazdar, payın azı-çoxu, yaxşısı-yamanı olmaz! Adımı an bir çürüy qoznan, - deyif atalar!

- Bil ki, paşalar da azajix aşın duzu döyüllər.

Bildi ki, daş hardan dəyif, qəzəvinnən bığlarını çeyniyə-çeyniyə əmr elədi ki, bütün yollar-izlər bağlansın.

Binadan gözəl olmayan,
Telin qədrini nə bilər!

Bir baxmaqla seçmək olmaz.

Bir meşəyə ki, od düşdü,
Quru yanar, yaş inildər.

Bir sirr ki, otuz iki dişin arasından çıxdı, day onu saxlamaq olmaz.

Biri sana can söyləsə ürəkdən,
Can demək borcundu, çor olmaz, olmaz!

Borclu borclunun sağlığını istər.

- Bu axmağa bax, başmaqçıya başmaq satır, mənim başıma papaq qoyana bax.

- Bu, Bolu girən kol deyil.

- Bu mənim əlimdə bir suiçim kimi şeydi. Səhər, allah qoysa, durarsan ki, ikisi də dar ağacında yellənir.

- Bu vələdüznaya bir bax, mənim başıma papaq qoymaq istəyir.

- Bunlar hamısı Məlik Məmməd nağılıdı, səni öldürüb qanını içməliyəm ki, ürəyim soyusun.

- Camahat! Yol verin, kişinin oğlu cənazəyə yaxın gəlsin! Gəl, Həmid! Toxtax ol, bala! Bu hamının bajasınnan çıxan tütüdü!..

Canavar dişini batırdığı yerə şirnikər.

- Mənə elə adam tap ki, başını islatsın burda, Çənlibeldə otursun dəllək qarşısında.

Cideyi çuvalda gizdətmək olmaz.

Çaqqal əniyi qurd olmaz.

Çaqqaldan çaqqal, qurddan qurd olar.

Cavanın tərsdiyi qocanı məğlub edər.

- ... çörəyi çörəkçidən alıb yenə çörəkçiyə satırsan?

Çuğul nə ölüf, nə də öləmək, biri öldümü, beşi onun yerinə
pitəmək.

Çünki dəyirmançı oldum,
Çağır gəlsin dən, Koroğlu!

- Day, o necə deyərlər, anadan əmədiyim süd burnumdan
gəldi.

- Dəli Həsən, səsinə qüvvət vermə, igid dil açmaz, əl açar.

Dəmir, polad qatı gərək.

Dərdi bilən dərmanını da bilər.

Dərdi olan ağlar, gülməz.

Dəvə gördün, de ki, heç qığını da görmədim.

Dost dostuna tay olar.

Dövlət ki var, əl çirkidi.

Dünyada adam güdməkdən böyük qəbahət, qapı pusmaxdan
böyük günah yoxdu.

Düzdü, Dəli Həsən qocalmışdı, amma ki, o necə deyərlər,
aslanın nə qocası, nə cavanı?

Ehtiyat iyidin yaraşığdı.

Ehtiyat ki var, iyidin bəzəyidi.

El yığılsa eləməz,
Özünə eyliyənə!..

Elçiyə zaval yoxdu.

Elə bacadan düşən kimi qismətin üstünə düşmüşdü.

Elə eləmək isdiyillər ki, ilanı Seyid Əhməd əliynən tutalar.

- Ey Koroğlu, deyirdin, kişi düşmən qabağından qaçmaz, bəs özün niyə qaçırsan?

- Ə, oyun yıxılmasın, saman sənin döyül, samannıx ki, sənindi.

Əgər olsa haqq vergisi,
Qismətdən qaçmamaq gərək.

Əl çirkidi dünya malı.

Əl var, əldən ötgün olur.

Əl var, əldən üstün olu.

- Ətəyimdən tutan əli kəsmərəm.

- Fil qulağında yatıbsan, heç nədən xəbərin yoxdu?!

- Genə niyə kar qulağına salıbsan?

Gədədən bəyliyə yetən,
Elin qədrini nə bilər!

- Görmürsən, bunun ağzından qan iyi gəlir?

- Göz gördüyündən qorxar. Mən səndə gördüyümü gördüm.

- Hanı Nigar?.. Mənim qabağıma çıxsaydı, ayaqlarına soyuq dəyərdi?

Hansı igidin sonu yoxdu,
Ocaq sönər, daş inildər.

- Hasan paşa, maa nə deyirsən deyinən, sən bu aşığının gözüm su içmir.

Heç gözəl olmasın yarsız.

Hər düynün bir ilməyi, hər sirin bir işartısı var.

Hər igidin zətı gərək.

Hər suyu içməmək gərək.

İgid igidin qulluğunda gərək.

İgid igidin payına
Köndələn düşməmək gərək.

İgid meydanda ölməsə,
Yarasız gəlsə, ar olur.

İgid ölür, qalır adı.

İgid yaranıb qalda yaralana, davada ölə.

İgidi darda, taciri varda sınayrlar.

İgidin kəsməz qovğası,
Həmişə olar davası.

İki qoçun başı bir qazanda qaynamaz.

İki qoçun kəlləsi bir qazanda qaynamaz.

İsənməmişin sudan nə pakı!

İşdi, olub, keçib.

İyidin adını eşit, üzünü görmə.

İyidin höysələsi, səbri gərəkdi.

İyit basdığını kəsməz.

İyit həmişə mərd olar.

İyit iyidin namərdlik ilə sınmağına razı olmaz.

İyit iyitliyini gizləməz.

İyit ölümündən qorxmaz.

İyit vədəsinə xilaf olmaz.

- İyitlikdə də sənin qabağına çöp salan olmayacaq.

Keçəl coxbilmiş olar.

Keçəl mərd olar.

Keçəli allah da aldada bilməz.

Keçəllər fənd olarlar.

Keçəllər fəndgir olurlar.

Keçənə güzəşt deyərlər.

- Kəkəşdənəm, ə! Bir şilliyə dözmüyən kişidən Koroğlu
törəməz!

Kəsilen başın səsi çıxmaz.

Kişi bir qarın çörəkdən ötəri ayağa yıxılmaz.

Kişi dostluq üçün uzanan əli kəsməz.

Kişi əvvəl düşməni xəbərdar edər, sonra vuruşar.

Kişi mərd olar.

Kişisən, işi mərd-mərdanə gör.

Kor kimdi, nabeləd.

Koroğlu bildi ki, hərif¹ ona meydan oxuyur.

- Koroğlu, nə qədər iyid olsan, ehtiyatı əldən qoyma.

- Koroğlu, zinət dünyada arvada gəlibdi. Durna teli dəlilərə
belə yaraşanda, yəqin bizə olardan da yaxşı yaraşar.

Koroğlu gördü bu xına o xınadan deyil.

Koroğlu gördü ki, bu uşağın boynu qoltuq görməyib.

- Köməkdən zərər gəlməz, ay zəmanəmizin Rüstəmi-Zalı!
Məni də yoldaş elə!

Körpə ikən əy söyüdü.

Kürd qızı yaman sərt olar. Bədxo at kimi nə yüyən verər, nə
üzəngi.

Qadınlar qəfildən arxadan vurub qaçarlar.

Qardaş qardaşa tən gərək, tən olmasa gen gərək.

¹ Dəmirçioğlu . –A . S .

Qarğalar neylər laçına.

Qaş qayırdığımız yerdə, göz tökərik.

Qəmli könül dəmə gəlməz.

Qərib igid yad ellərdə,
Dinə bilməz, miskin olur.

- Qəribə sövdə etdim, Allah axırını saxlasın.

Qəssab tayfası xəsis olar.

Qoç iyidin sözü qoç olur.

Qoç iyitdən qoç oğul törər.

Qoç Koroğlu ləçək örtməz başına.

Qoç quzudan quzu törər, qoç olar.

Qonaq allah qonağıdı.

Qonaqdan soruşmazlar ki, hardan gəlib, hara gedirsən.

Qorxaqlar ər qədrin bilməz.

- Qoy səhər camaat dursun ki, lələ köçüb, yurd ağlayır.

Qul xətasız olmaz, ağa kərəmsiz.

Qul xətasız olmaz, ağa nökərsiz.

Qurd oğlu qurd olar.

Lələ köçüf, yurdu qalır.

Lənət namərdin bərkünə,
Düşər özü öz bərkünə.

Məhəbbət gözdə olar.

Məhəbbətin odu gözdən keçər ürəyə.

Mələk dayə ömür görmüş, dünya yormuşdu.

- Mən belə kişiyə qulağı sırğalı qulam!

- Mən dost yolunda candan keçərəm.

- Mən kimlə bostan əkdiyimi yaxşı başa düşürəm.

Mənasın bilməyən sözü
Deməkdən deməmək yeydi.

- Mənim də gözüüm bunnan su işmir, gözdəri üstəpə
sağsağanının gözdəri kimi qayır-qayır qaynayır.

- Mənim qanım sellənər, sirrim bəllənməz.

Mərd basdığını kəsməz.

Mərd igid boynuna deyın götürməz.

Mərd igid davada başının adamını qırdırmaz.

Mərd kişilər keçə bilməz çörəkdən,
Bu qaydadı, namərd vurur kürəkdən.

Müxənnətə söz dərd olmaz.

Nağılçılar sözünü qısa, köhlən mənzilini kəsə edər.

Namərd dostun qədrin bilməz.

Namərddən qaçmasan yaşaya bilməzsən.

Namərdin davada dörd olar gözü.

Namərdinən çörək-duzu,
Yeməkdən yeməmək yeydi.

Namərdlər qaçışır, sözü heç olur.

Necə deyərlər, dərd onu əritməyə başladı.

- Neynim, qocalığın üzü qara olsun.

Nə tökülən dolar, nə də keçən qayıtmaz.

O necə deyərlər, ilan vuran yatdı, çayan vuran yatdı, Nigar
xanım yata bilmədi.

- Oğul, kiçik böyügün üzünə ağ olmaz.

- Oğul, sən gəl, daşı ətəyindən tök.

Oğurluğu görüb danışmamaq da elə oğurluqdur.

Oğurluq it peşəsidi.

Olacağa çarə yoxdu.

Olan olub, keçən keçib.

Özü də elə inaddır ki, elə inaddır ki, kor kimi tutduğundan əl çəkməz.

Özü türk olan, türkə bu divanı tutmaz.

Özü yıxılan ağlamaz.

Pəhləvanlar gizlənmək üçün siçan deşiyi axtarırlır.

Pusquda qalan ordu məğlub olar.

- Sağ ol, kişi sözü danışdın. Atalar yaxşı deyib ki, qız qarıyanda dayısının boynuna düşər. İndi də yük Eyvazın boynuna düşüb.

Sarp qayalarda yurd olmaz.

Səbirsizlik adama həmişə ziyan verər.

- Sən bizə hücum eliyəndə mən havanı bulut görüb onu sandıqda gizlətdim ki, dövlətim də getsə, o qalsın.

Sən saydığını say, gör fələk nə sayır.

Sən tək bivəfa gözəli
Sevməkdən sevməmək yeydi.

... «Sənnən çox vacif işim var, başını orda ısdad, burda qırıxdır.»²

Səvəf allahdan irəlidi!

Sirr adamı saraldıb sapa, incildib ipə döndərər.

² Əhməd tacirbaşıya yazılan namədən.- A.S.

Sırrlı söz quyuda da qalmaz.

Su səhəngi suda sınar.

Sübh tezdən Dəli Mehtər atdara baş çəkməyə gələndə gördü
ki, lələ köçüf, yurdu qalıf.

Söyüddən bağ salma, barı tapılmaz,
Yansa ocağında qor olmaz, olmaz!

Şər deməsən, xeyir gəlməz.

Şər iş alçaq adamın əlindən gələr.

Şirənən tülkünün nə işi.

Təbibsiz xəstə dirilməz.

Təbibsiz xəstə sağalmaz.

Tədbir də igidin bir yaraşığıdır.

Təqdirə tədbir yoxdu.

- Ticarət deyil ki, min dənə Bağdad tacirini bir xoruza
yükləyim.

- Tökdiyündü çıxdı qarşına.

Ulu sözünə baxmayan ulaya-ulaya qalar.

Ulularımız söz söyləməzdən əvvəl, söyləyəcəyi fikri yüz
ölçüb, bir biçiblər.

Uzun söhbət dananı qurda yedirər.

- Ya gərək başımıza papaq qoyaq, ya da İstanbul örpəyi.

- Yaxşı, qoca, çox sağ ol ki, oğruları tutubsan. Bu yaxşılığın
yerdə qalmaz.

Yazıya pozu yoxdu, ilahi nə yazıf, onu görməliyik.

Yetənə yetirdi, yetməyəni daş atırdı.

Yoxsul olan qulluq eylər baylara.

Zincir baxdı ki, Eyvaz oxuduxlarını eşidif, cida çuvalda
gizdənəsi döyül.

Zorla iş olmaz.

ADQOYMA. ANTROPONİMLƏR. ZOONİMLƏR

ANTROPONİMLƏR

Ağcaquzu

... Əsmər qarı yazıx-yazıx dedi:

- Paşam sağ olsun, onu qoyun südünən bəsləmişəm, onçun
da adını Ağcaquzu çağırırdım. İndi bunnan sora özünüz bilərsiniz.

Hasan paşanın qarıya yazığı gəldi:

- Qarı, sən nə ad qoyufsan, biz də o adnan da çağırjayıx
balamızı.

Bəlli Əhməd

- Mənə Bəlli Əhməd deyərlər. Mənim qanım sellənər, sirrim
bəllənməz.

- Ay xanım, sizin var-dövlətinizin bərəkətindən bir acı
qəlyanım, sərin suyum, bir tikə pendir-çörəyim var, gəlib-gedənin
qabağına qoyuram, bu səbəbdən mənə Bəlli Əhməd deyirlər.

Bəlli Əhməd dedi (Koroğluya):

- Koroğlu, mən Çənlibelə qorxudan, aclıqdan gəlməmişəm.
Mən igid olmasaydım, adıma Bəlli Əhməd deməzdilər.

Çinli Mehdi

– Oğlum, Çinli Mehdini Şərul, Dərələz, Çuxuroba basarağında tanımayan küllü kavurdu. Onun min bir feli, bir o qədər də qeyli-qalı var. Giziroğlu Mustafa bəyin sağ əlidi. Onun oyunlarından Tanrı-taala da baş açmaz. Amma, oğul, kişinin dini, məzhəbi ayrı olsa da, Allah adamıdı. Dinə gəlsin...

Dəmirçioğlu

Nalbəndin bir yeniyetmə, növrəstə, cavan oğlu var idi. Adına xırdalığında uşaqlar Dəmirçioğlu demişdilər deyən, elə böyümüşdü də, hamı: Dəmirçi, - deyib, çağırırdı.

Dilbilməz

Əcəm dili bilmədiyi üçün belə ad daşıyır.

Giziroğlu Mustafa bəy

Mustafa bəyin atası keçmişdə xotkarın giziri olmuşdu. Sonralar xotkarın üzünə ağ olduğuna görə onu dar ağacından asmışdılar. Deyirlər ki, Mustafa bəy o zamandan Giziroğlu Mustafa bəy adı ilə qırx atlı ilə dağlara çəkilməmişdi. Paşalarla ədavət saxlayırdı.

Xalı Könültac

Könultacdı adı, özü,
Ləqəbidi xalı sözü.³

Həsən bəy

³Gözəl xalı toxumağına görə onu belə çağırırdılar.- A.S.

Koroğlu Çənlibelə qayıdarkən Mömünə xanıma dedi:

- ... Ancaq oğlan olsa, adını Həsən bəy qoyasan.

Uşağın adını Həsənbəy qoydular.

Kaloğlan

Həmzənin zirəkliyinə və diribaşlığına görə keçəl adını üstündən götürmək üçün Koroğlu onun adını «Kaloğlan» qoydu.

Koroğlu Keçəl Həmzənin diribaşlığını görüb, onun adını dəyişdirib Kaloğlan qoydu.

Kankanoğlu

Kankanoğlu dediyimiz həmin oğlanın adı Böyükkişiydi. O, Bayaziddə kankan İrzaqlu deyilən bir kişinin oğluydu. İrzaqlu kankanlıq eliyib, külfətini dolandırır. Bir gün torpaq uçub onu həlak elədi. Başsız qalan külfəti on iki yaşlı Böyükkişi dolandırmalı oldu. Böyükkişi hansı işdən yapışdı, hansı səmtə yönəldisə, əli gətirmədi. On altı-on yeddi yaşında atasının dostları onu yannarına apardılar. O da ata sənətiynən çörəkpulu qazanmağa başladı. ... Böyükkişinin əlindən sənət qurtarmırdı. Səddi-sorağı mahal-larda, ölkələrdə söylənirdi. İndi onu Kankanoğlu deyib axtarırdılar...

Keçəl Həmzə

Gözünün içinə kimi keçəl olan bir aşbaz şeyirdi var idi, adına Keçəl Həmzə deyirdilər.

Koroğlu

Adımı soruşsan, bil, Rövşən olu,

Atadan, babadan cinsim Koroğlu.

Ev şenligində (camaat) bir ixtiyar kor babasından başqa, kimsesi yox imiş. Koroğlu deyilməsinə də səbəb budur.

Koroğluyu mərd doğufdu anası,
Özü kor oğludu, adı Koroğlu!

Rövşən dedi:

- Sən atamın gözlərini kor etdiribsən, ona görə də daha mey-
danda, türkülərdə adım Koroğlu olmalıdı.

Son nəfəsində Alı kişi dedi:

- ... Necə ki, Misri qılınc sənə belində, sən də Qıratın
belindəsən, özü də Çənlibeldəsən, sənə heç kəs dov gələ bilməyəcək... Get, sənə adını Koroğlu qoydum!

Kürdoğlu

Möminənin Koroğludan bir oğlu dünyaya gəldi. Uşağın adını Həsən bəy qoydular. Həsən bəy böyüdü, on səkkiz yaşına çatdı. Oğlanın boyu-buxunu, sür-süfəti, xoy-xasiyyəti eynən Koroğluya oxşayırdı. Gözləri oyur-oyur oynayırdı, heç dinc durmaqla işi yox idi. Bunu döyürdü, onu söyürdü, hamını əlindən zara gətirmişdi. Bu dinc durmamağının üstündə əlləməyəq olduğu üçün hamı ona Kürdoğlu deyirdi.

... uşaq yaman nadinc idi. Yetənə yetirdi, yetməyənə daş atırdı. Belə-belə işlərə görə babası Həsənin adını qoymuşdu Kürdoğlu.

Qara Pələng

Qara Pələng dedi:

- Baba Koroğlu! Əsil adım Pənahdı. Tay-tuşlarım adımı zarafatla Qara Pələng çağırırlar. Təbrizli Xoca Yaqubun oğluyam.

Qartal Kərim. Ox Süleyman

... Halaypozanın xahişi ilə aşiq Cünun təzə igidlərə ləqəb verəcəkdi. Dəlilər yerbəyer olanda Koroğlu aşiq Cünunun üzünə baxdı. Aşiq Cünun sazı köynəyindən çıxardı, durub ortaya çıxdı, sazını zilini zil, bəmini bəm elədi, sinəsinə basıb oxudu:

...

Aşiq Cünun, qəmin nəyin qəmidi?

Sözünü de, işrət eylə, dəmidi.

Qıy vuranda Kərim qartal kimidi,

Süleymanın ox atmağı gözəldi!

... Koroğlu üzünü tutdu aşiq Cünuna:

- Aşiq Cünun, afərin sənə ki, təzə iyidlərin ləqəbini lap ürəyimcən verdin! Ox Süleyman! Qartal Kərim! Yaraşır! Mübarək olsun!

Hamı bir ağızdan: «mübarək olsun!», - dedi.

Qurdoğlu

Qurdoğludur atan zatı,

Açıb hər yanda pusatı.

Heç kəs də buna Həsən bəy deməzdi, hamı Qurdoğlu deyir-

di, çünki Koroğlu Dağıstanda demişdi ki, mən azərbaycanlıyam.⁴

Mazarat

Atası onun adını həmişə Mazarat deyərdi, yəni çoxbilmiş.

Mələkeyi-afaq

... və o paşanın pərdəyi-ismətdə bir qızı var idi ki, onun adına Mələkeyi-afaq Şərəf xanım deyirdilər.

Şirin xanım

Leyli xanım iyiddər haqqında çox şirin əhvalatdar, nağıllar danışdığına görə Məhbub xanım onun adını Şirin xanım qoymuşdu.

Zərkülah

Karvan başçısının adı Sərrafdır. Amma başına həmişə daş-qaşla bəzənmiş qızıl tac qoyduğu üçün onu Zərkülah çağırırlar.

Zincir Həmid

Həmid «Zincirkəsmə»⁵ oyununda Guppul Vəliyə qalib gəlir. ... Beyrək Bava meydana yeridi, Həmid Vəlinin qolları arasından gücnən qopardı. İkisinin kürəyinə döydü, alınınan öpüf dedi:

- Camaat! Mən Həmidin adını qoydum Zincir Həmid! Mübarək!

Zümrüd quşu

⁴ Mömünə xanımın oğlu Həsən bəy.- A.S.

⁵ «Zincirkəsmə» oyunu «Oyunlar» bölməsində açıqlanır.

Koroğlu əl qaldırdı, çapar dayandı. Koroğlu bu oğlana üz tutdu:

- Buyur, Zümrüd quşu!

Oğlan gözdərini yerə zillədi:

- Koroğlu! Sizi zindannan mən xilas eləmişəm...

- Bəli, el arxası! Qoy el də bilsin! Bax, ona görə mən sana Zümrüd quşu dedim!⁶

ZOONIMLƏR

Ağat // Ağköhlən

Xəsisliyi, göylüyü və qırçılığı ilə tanınan Quba xanı İbrahim xan qonşu xannarın tənəsində qalmamaxçın ilxının lap arxasında gələn arıq, caydaq ağ daylağı Həsənqulu kişiye bağışdadı.

Həsənqulu kişi ağ daylağın zatına bələdiydi, yaxşı baxdı, yaxşı bəsdədi. Ağ daylax dayça yaşını keçib day olanda düşdü tərifi dillərə, üçünə ötəndə ilxıçı Həsənqulunun oğlu Həmid oldu Ağatdı oğlan.

Rövşən atası deyən kimi atları bərkə-boşa salıb, sınaqdan çıxartdı.

Qırat

Sağ tərəfdəki at çox gözəlləşmişdi: iri başlı, dolu gözlü, qarabirçəkli, uzun boyunlu, tökmə döşlü, yoğun, enli sağrılı... İki göz istəyirdi ona tamaşa eləsin. Bu at dəyirman kimi üyüdür, arpa-

⁶ Oğlan Dürre xatun imiş.- A.S.

saman yetirmək olmur, həm də heç durub dincəlmir, qızmış nər kimi oyur-oyur oynuyur.

Alı kişi dedi:

- Birinci at sınaqdan çox yaxşı çıxdı. Bu atın tayı-bərabəri çarx altında tapılmaz. Bunun adını Qırat qoydum. Həmişə qorxulu səfərlərə, düşmən üstünə, qalalar almağa gedəndə Qıratı minərsən. Qırat səni çox darlardan, çox ölümlərdən qurtaracaq. Qıratın qədrini yaxşı bil, onu candan əziz saxla!

Dü rat

Sol axurdakı at uzun-caydaq, çəkmə sağrılı, nazik ortalı bir at olmuşdu. Bu at az yeyir, özü də dincdir.

Alı kişi dedi:

- İkinci at da pis çıxmadı, əmək itirmədi, ancaq birinci ata çata bilməz. Bu atın adını Dü rat qoydum.

ALQIŞLAR

- Afərin! Mərhəbə! Afərin belə tədbirə!

- Afərin sənə, Tanrıtanımaz! Tədbirin yaman baş tutdu.

- Allah başını uca eləsin!

- Allah kölgəsini üsdümüzdən əysik eləməsin, bala! İbrahim xan hər işi yoluna qoyuf.

- Allah qüvvət versin, usta.

Allah mübarək eləsin!

- Allah səni var eləsin!

Allah var eləsin!

- Allah yaxşı yol versin, qardaş!

- Allahdan xeyirmiş. Nə olar-olar. Qoy bazarlığım qurban olsun Koroğlunun ad-sanına.

- Atana rəhmət, ay buna ad tapıb qoyan. Cünün deyəndən də min qat artıqdı.⁷

Aşix Cünun alqış deyir sazında,
Ömür keçsin bu dövrənin yazında.
Ər oğlunda, ar-namusdu qızında,
Ellər görsün, səmərinə bəylərin!

- Ay oğul, evin abad olsun, xoş gəldin, sənə uğurlar olsun.

- Ay yoxsulların pənahı, elin dirəyi! Bu tacirbaşı hər nə ki ərz elədi, hamısını yalan dedi.

- Bayramınız üzünüə xoşbəxtlik gətirsin!

- Bərəkallah, Bolu, yaxşı deyirsən. Elə özün apar bu murdarı bir quyuya sal, quyunun da ağzını yaxşı bağla ki, bir də oradan çıxma bilməsin.

- Bərəkallah, Dəli Mehtər, düz deyirsən, ordunu Toqatda, Eyvazı isə salamat gördükdə sənə üç yüz tükən ənam verib, özünü də qoşuna sərkərdə edəcəyəm.

- Bərəkallah səni doğana, allah saxlasın.

- Bu ad sənə halal olsun!

- Can Koroğlu! Var ol səni!

- Can Koroğlu! Xudam sənə mərtəvəni bunnan artıx eləsin!

- Cavanlar, başınız uca olsun, Koroğlu sağdı.

Çox gəzmişəm oylaqların,
Var ol səni, Maymaq dağı.
Vüqarımı sən veribsən,
Var ol səni, Maymaq dağı.

- Doğrudan da, Nigar xanım elə sənə yaraşan candı. Allah mübarək eləsin.

- Düz-çörəyim sənə halal olsun, indi bildim ki, sonsuz deyiləm.

- Əhsən, afərin sana, elin iyid balası!

- Əhsən, Kaloğlu!

- Əhsən səni doğan ananın südünə!

⁷ Məhbub xanım nəzərdə tutulur.-A.S.

- Əməyim sənə halal olsun!

Getdi dağların dumanı,
Haqq yox eyləsin yamanı.

- Gözün aydın olsun, Koroğlunu saldıq quyuya.

- Halal olsun! Allah səni doğan anaya, boya-başa çatdıran
ataya yar olsun.

- Halal olsun, igid balam!

- Halal olsun kişinin ilxıçısına!

- Halal olsun qardaşım Xocanın çörəyi sənə!

- Halal olsun nəvəmə mənim əməyim, anasının südü ki, xanı
o mərdiyyənin, o mərifətinə Dürre xatına verif!

- Halal olsun, Nigar xanım!

- Hasan paşa! Afərin, əhsan sana!

Heç igid namərdə möhtac olmasın!

Heç igid yalnız olmasın!

Heç iyidin yatmasın baxdı,
Yana çevrilməsin taxtı.

- Həmişə bayramda olasan, paşa! Ancaq bu hansı
bayramdır?

Hər savax üzünüxə xeyirriyyəyə açılısın!

- Xoca dədə! Mal-mətahın bazarlı olsun!

- İbrahim sərdar Hatəmdi, Hatəm!

- İşin avand, toyların mübarək olsun!..

- Kamalına, mərifətinə, təmkininə, sambalına da afərin,
qızım!

- Koroğlu, sabahın xeyir olsun! Allah heç kəsin borcunu heç
kəsdə qoymaz.

- Koroğlu, sənin iyidlik tərifini eşitdim. Gəlib mənə aparsan, bu hünər sənə halal olsun.

Koroğlu ürəyində Qırata: «Əməyim sənə halal olsun!» - dedi.

- Qızım! Sənin bavana da, anana da, özünə də, səni boya-başa çıxardan elinə də afərin! Əhsən!

Qoç Koroğlu üç gəlini gətirdi,
Kaloğlu da vədəsində yetirdi.
Hacı Xəlil məclisini bitirdi,
Tanrım versin nəmərinə bəylərin!

- Qul sahibi olasınız! Buyurun!

- Qulluq sahibi olasınız! Buyurun!

- Maşallah, yaxşı oynayan atdı.

- Mərhəbə! Mən səni qəsdən sınayırdım. Sağ ol!

Misri qılınc vurub, qızıl qan tökən,
Əsirgəmə, vur, əllərin var olsun!

Muraz mətləbinizə çatasınız!

- Oğlum, ağanın duz-çörəyi sənə halal olsun. Yaman gün görməyəsən.

- Oğlum, qurbanlığınız bazarlı olsun!

- Öyün yıxılmasın, ojağın qaralmasın, çırağın sönməsin, tufanan dağılmasın, ay Aşix, sən bu arvadı hardan saldın yadımıza!

- Pay-puşunuz çox olsun, ay oğul!

- Payın çox olsun, xan! Allah başını uca eləsin!

- Sağ ol, Aşix İbrahim! Afərin! Əhsən!

Səd afərin, oğul, sənə,
Bu boyda zor olmaz-olmaz.

Sənə dayaq olsun Alı⁸.

- Sənin kamalına əhsən! Mehdi, Allah göydə şahiddi ki, sən mənim ürəyim, dirəyimсэн.

⁸ Həzrət Əli anlamındadır. -A.S.

Südüml olsun sənə halal,
Allaha tapşırdım səni!

Şaban ayı toyda keçdi, xoş oldu,
İl xoş versin Qəmərini bəylərin!
Əli əldən üzülməsin, xudaya!
Özün qurşa kəmərinə bəylərin!

- Şükür haqqa ki, əhdə vəfa eliyə bildim, Beyrək bavaya da,
qılınca da, el-ovaya da borclu qalmadım!

Tanrım versin nəmərinə bəylərin!

- Uğurun xeyir, bala!

- Üzün ağ olsun, səndən də arxayın oldum.

- Yuxun çin olsun, gözümün nuru!

ANDLAR

- Ağeyi Sarı, and verirəm imanına, atamla kəsdiyən duz-çö-
rəyə. Mətahın olub qalanını sat dəyər-dəyməzinə, qafla qatırı apar
atam dəyənl yerə. Mən getdim. Məndən tacir olmaz. Sənin
dediyinə Koroğlu elə, dəyənl, mənim adamımdı.

- Allah xatirinə, get, dəliləri sakitləşdir.

- Allah xatirinə razıyam, qoy səhər toyu başlasınlar.

- Allaha and olsun ki, doğrudu. Səni kişi bilib qapına
gəlmişəm.

- Ana, sən olasan, oğlunun canı, düzünü de, görüm niyə
yatmırsan?

- And olsun Al-Osmanın ocağına, birimiz də Koroğlunun
qılıncından sağ qurtarmayacağıq.

- And olsun Allaha, Koroğlu xəbər tutsa, daha özündən küs.

- And olsun Allaha ki, daha Qıratın üzünü görməyəcəksən.

- And olsun atamın ərvahına, əyağa-zada qalxmadı!

- And olsun atamın ərvahına, oynaga-zada qalxmadı!

- And olsun bir olan Allaha, mənim sənin ilxının qoturuna
dərman olası beynim yoxdu...

- And olsun bir olan Allaha, yalan demirəm!

- And olsun cəmi ölənnərin goruna elə elədi!

- And olsun o Qurannan əziz başına, ürəyi bir toyux
ürəyicən yoxuymuş!

And verirəm duz çörəyə.

And verirəm Koroğlunun qıryatına,
Alma gözlüm, qız birçəklim Qırat, gəl!

Ataya, anaya qalmışiq həsrət,
Sən Quran adına, gəl, qurtar bizi.

- Ay xanım, Allah xatirinə sən Koroğludan xahiş elə, bizi
bağışlasın.

- Ay xanım, vallah-billah öz gözlərimizlə gördük.

- Ay qarı, Allaha and olsun, sənə anam kimi hörmət edirəm.

- Ay qız, adam balasısan, məni höysələdən çıxartma, and
olsun Allaha, əlimi Misir qılınca atsam, səni iki yerə parçalıyajam,
tez ol, bu torpağı arala, uşaxları sıxıf-üzmə.

- Ay Mustafa bəy, mən Qurana and içdim, yenə də məndən
şübhəlisən?

- Ay oğul, səni and verirəm o bir yaradan Allaha, əgər
Tərcəm elindən olan Nəzər Cəlalısənsə, de!

-

Başımdakı tac haqqıyçün,
Kərbəla, Məkkə haqqıyçün.
Bu kilsəynən, xaç haqqıyçün,
O da gözəl, sən də gözəl!

Bir Eyvaz eşqinə, Həsən xatrina,
Ağlama, Nigarım, o da yarımdı.

- Bizi bağışla sən Allah.

Bunu yazanların qolları bağlı,

Əlinin adına, gəl, qurtar bizi.

- Can Giziroğlu! Bu tülküləri bağışla Mələk nənənin ağ
bircəyinə, at zindana.

Çənlibel elində igid Koroğlu,
Allahın adına, gəl, qurtar bizi.

- Ey Cəlali, üzüyümün qaşında zəhər var. And olsun Allaha,
firəng oğlunun dalısınca getmək istəsən, elə bu saat zəhəri içib
özümü öldürəcəyəm.

- Ey Cəlali Koroğlu, Allaha bax, gəl, hökm et, dava
dayansın.

- Ey Koroğlu, bir Allaha and olsun ki, mən mərdəm, namərd
deyiləm.

Eyvaz Qurana əl basıb, and içdi.

- Eyvazın canı üçün, mən içmişəm.

- Ə, səni and verirəm allaha, de görüm, kimsən?

- Əhd edib, Allaha and içmişəm ki, ya səni, ya da
Giziroğlunu özümlə aparıb Koroğlunu öldürəm, qanından içib
Çəmlibeli də sizə verəm.

- Əl mənim, ətək sənin, Allah xatirinə, sən də, yoxsa
ordudan bir nəfər də sağ qalmayacaq.

- Həmzə bəy, başına dolanım, mal-dövlət, at, qadın, nə
istəsən, sənə verərəm. Eyvazın canına and olsun ki, bütün var-
dövlətimi sənə bağışlayıram.

Hürü, Allahı sevirsən,
Qoy tökülsün şux tellərin!

- Xanım, öz canım üçün, üz-gözündən Allah nuru yağan bir
çavuşdu.

- Xanım, vallah, billah, mən qərrib, nəbələd bir adamam.

- İgid, sən olasan inandığın, de görüm, sən kimsən?

- İlahi, bu oğullardan onunu yetir.

- İnan bu üzümüdə tülü⁹ eliyən günəşə ki, günün

⁹ Tülü - təzə doğan

günortasında Qıratın yüyənini Koroğlunun sağ əlinnən almışam!

- Kin-küdurət üçün gəlmisənsə, düzünü de. Yoxsa, and olsun Allaha, Koroğlu xəbər tutsa, daha özündən küs.

Koroğlu der, vallah səni öldürərəm,
Can alıcı Əzrayıl, gəlmişəm.

- Koroğlu, qoşunum tamam qırıldı, Allaha bax, dəliləri sakitləşdir.

- Qurban olasan atamın bu nahaq qan görməmiş ocağına!

- Qurban olasan mənim bacıma!

- Mən and içmişəm, Koroğlunu Nigar xanımın otağında öldürüb ovuclarımla qanını içəm.

- Mən ölüm, sözümü yerə salma!

- Molla, qoca anam can üstədi, Allah xatirinə gedək onun başı üstə Quran oxu.

- O ağam qolsuz Həzrət Abbas haqqı, mən at-zad görməmişəm, dəyirmannan çölə çıxmamışam.

- Oğlum, səni and verirəm cavan baxtına, mümkünsə, dərdini de, sirrini açmasan da olar!

- Paşa, and iç, de ki, qızım Dona xanımı Koroğlunu gətirənə verməsəm, arvadım yeddi kəbindən azad olsun.

Sən olasan, duz-çörəyim,
Bala, incitmə Qıratı!

- Sən olasan o inandığın, bir mana de görüm sən kimsən, hara adamısan?

- Səni Allaha and verirəm, Koroğluya de, məni buraxsın.

- Səni, Qara Pəhləvanı cəhənnəmə vasil eləmədim, bağışladım Mələk dayənin, Mahru xanımın, Çənlibel dəlilərinin hörmətinə.

- Vallah-billah, bircə kəlmə yalan desəm, hər nə bilirsən elə!

Vəzir Quran gətirib Koroğluya and verib aman istədi.

Yolunu gözlərik hər səhər, axşam,
Məhəmməd adına, gəl, qurtar bizi.

Zavallı qızların adı dilində,
Peyğəmbər adına, gəl, qurtar bizi.

AĞILAR

Ey ağalar, ay qazılar,
Yatan Eyvaz xan olmasın.
Ürəyində dərin yara,
Sinəsində qan olmasın.

Maralsız olmasın çölüm,
Sonasız qalmasın gölüm,
Mana gəlsin gələn ölüm,
Eyvaz yuxudan olmasın.

Yazıq canım düşüb dərdə,
Ahım qalxır pərdə-pərdə,
Qılınc vursun mərd namərdə,
Arada şeytan olmasın.

Xudam buyurmasın fərman,
Dostuma gülməsin düşman,
Xeyir işə gedən karvan,
Mənzildə peşman olmasın.

Xudaya, əcəlin mana dayansın,
Eyvaz təzə bitib boya gəlibdi.
Bir möcüzə göstər balam oyansın,
Deyim ki, ərənnər hoyə gəlibdi.

Qəssab Alı ahu-zarda qalıbdı,
Bala dərdi məni dərdə salıbdı,
Deyin, namərddənmi yara alıbdı,
Yoxsa, mərd qılincı soya gəlibdi.

Zalım fələk mənnən düşdü bərəsdə,
Meydanda üz-üzə durdu, ay haray!
Namərdlik eylədi, alnan apardı,
Yolumda torunu qurdu, ay haray!

Bədbəxtlikdə canım dünyada təkdi,
Gündə mana yedirtiyi kötəkdi,
Oxunu düzəltdi, yayını çəkdi,
Sinəmin başınnan vurdu, ay haray!

Eyvaz, məni yalqız qoyma, amandı,
Axı, bala dərdi çəkmək yamandı...
Qəssab Alı köçür, axır zamandı...
Bala dərdi onu yordu, ay haray!

Həç kim belə insafsızlıq etməz,
Bəs sən eyləyirsən nədən, Eyvazım!?
Bu fələk zülmünə, haq sitəminə,
Tab etməz, üzülər bədən, Eyvazım!?

Fələk şuxluğumu əlimnən aldı,
Ayıma baxgilən, göyə ucaldı,
Baxtıma qələmi tərsinə çaldı,
Eylədi bağrımı zədən, Eyvazım!?

Ay ağalar, Eyvaz belə,
Sağ olaydı, ayılaydı.
Görünəydi günəş üzü,
Çənlibelə yayılaydı.

Gecə dönəydi gündüzə,
Gözlərim baxaydı gözə,
Başlayaydı şirin sözə,

Tüpdəğidan həsrət çəkər,
Eyvaza qurban olsun sər,
Beləcə duraydı səhər,
Mənim bağrım oyulaydı.

Necə baxım ev-eşiyə,
Yaralı könüm üşüyə,
Toz bürümüş boş beşiyə,
Şirin layla çalan yoxdu.

Tutun məclisdə yasımı,
Geymişəm qəm libasımı,
Bu fələkdən qisasımı,
Nə zamandı alan yoxdu.

Çənlibeli güllər bəzər,
Güllər saralsa, kim üzər,
Hər quş balasıynan gəzər,

Niyə sənin balan yoxdu!

Elin toyu həzarat,
Balam boyu həzarat!
Gəlmişəm toyun görəm,
Qurun toyu, həzarat!

Hürünün əlinnən gedib ixtiyar,
Nə vaxtacan ah eyləyər, ağlayar?
Amandı, məni də özünən apar,
Üz döndərib yalqız gedən, Eyvazım!

Mən aşiq ulu dağlar!
Çəşməli, sulu dağlar!
Burda bir igid ölüb,
Göy kişnər, bulud ağlar!

Mən aşığam qarğalar,
Dağda qara qar qalar.
Laçın sayıqsız yatıb,
Yeriş çəkib qarğalar.

Mən aşığam yanana,
Ya nəməyə, ya nana,
Eyvaza ox dəyibdi,
Ağla, qardaş, yan, ana.

DUALAR

- Ağamı allah saxlasın.

- Allah atana rəhmət eləsin. Mən nə Hasan paşanın qızını
istəyirəm, nə də səninlə belə-belə zarafatlar eləmək istəyirəm.

- Allah ənamınızı qəbul eləsin.

- Allah heç kəsi qadın köməyinə qismət etməsin.

- Allah heç kəsi yoxsul eləməsin.

-Allah xeyir versin, xoşbəxt olsunlar, Çənnibələ layix
öyləddar yetirsinnər, bitirsinnər!

- Allah, kərəminə şükür olsun, Koroğlu sağdı.

- Allah kölgəsini üsdümüzdən əysik eləməsin, bala!

- Allah mərdləri namərd qapısına möhtac etməsin.

- Allah özü avand etsin işimi...

- Allah sənə ömür versin, dövlətini çox yaşatsın ki, məhəbbət eyləyib öz əlinlə Qıratı mənə bağışladın.

- Allah sizi arzuınıza yetirsin!

- Allah yaxşı yol versin, ay qardaş! Day niyə acığın tutur? Yanı deyirəm, görəsən sən Koroğluynan nə işin, o qaçaq-qulduran nə alverin ola?!

- Allaha şükür ki, Eyvazın əli mənim ağzıma dəydi.

- Allaha təvəkkül, qoy görüm...

Ana, südün halal elə,
Rüsxət ver, mən gedər oldum.

- Ay ağa, Allah heç kəsi qərib eləməsin. Qəribəm, başım da keçəldi, heç kəs mənə baxmır.

- Ay Eyvaz, sən ağrın alım, axı, mənim nə dərdim olasıdı! Şükür Allaha, Çənnibelin qalası, yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi qardaşın arasına, Koroğlunun yanı, niyə dərdim olsun mənim!

- Ay xanım, Allah heç kəsi qərib eləməsin, mən bu şəhərdə qəribəm.

- Bala, get xəzinədən pul götür. İlxıdan da bəyəndiyin atlardan birini seç, min get. Allah yaxşı yol versin.

- Belə günün qonağı olax inşallah, ay qardaş!..

- Can bala! Allah taalanın sizə rəhmi gəlsin.

- Çox şükür, xudaya, sən dərgahına! Avanda bax, tərəqqiyə bax!

Dəli Mehtər pulları cibinə qoyub: «Allah əhsanını qəbul eləsin!»- dedi.

Dəlilərim, bu gün dava günüdür,
Atlanın, yaradan bizə yar olsun!

Ərin olsun yeddi mahal dədəsi,
Özün yeddi oğul anası, Ülkər!

- Əziz olasan. Mən belə bilməsəydim, heç Toqatdan durub buraya gəlməzdim. Mən bilirdim ki, sən mərd adamsan.

- Həmişə əmin-amannıxdı, toy-düyündə, işdə-güjdə olasınız, mənim əzizlərim!

- Xeyiri Allah versin, xoşbəxd eləsin, Qoç Koroğlu!

Xudam onu murazına yetirsin,
Gözəllər içində birdi, Mərcanım.

- İldırım da çaxır, Allah amandı! Xudaya, sən saxla bu
ütüdən, bu afatdan...

- İlahi, bu oğullardan onunu yetir.

- İlahi, cəlalına min şükür olsun, deyəsən, işlər düzəlidir.

- İlahi, kərəminə şükür olsun ki, arzuma çatdırdın.

- İman yiyəsi ol, ana!

- İman yiyəsi olasan, a Mələk qarı.

- Koroğludan haqq üzməsin əlini.

- Mən bu səvəfdən kama yetişənnərə, o gözəgörünməzdən
can sağlığı, könül xoşduğu diləyirəm! - Nurələmnurdu! Allah bala-
sını saxlasın, ömrünü uzun eləsin!

- Oğul, xeyir-duanız məndən, uğurunuz tanrı-taaladan.

- Olana şükür eləməy gərəhdi!

- Ömrüm ömrünə calansın! Hələ sənə nə yaşındı... Sırrını
mənə də deməyib, bə kimə deyəcəksən, canım sadağa.

- Pay-puşunuz çox olsun, ay oğul! Bayramınız üzünü
xoşbəxtlik gətirsin. Muraz mətləbinizə çatasınız.

- Səhər həmişə üzünü xeyirriyinnən açılsın!

- Subaylarınıza qismət olsun belə toylar, mənim əzizlərim!

- Şükür Allaha, budu, Çənnibel oluf bir mahal.

- Şükür allaha, Eyvaz gedib, Kürdoğlu onun yerindədi.

- Şükür haqqı ki, əhdə vəfa eliyə bildim...

- Şükür xudanın dərğahına!

Şükür olsun bir allaha,

Bu gələn Eyvaz səsidir...

- Üzünüzə uğurlu sabahlar açılsın!

Yoldaşlarım, bu gün dava günüdür,
Hazırlaşın, Mövlam sizə yar olsun!

- Ziyarətin qəbul olsun, ay hacı.

YALVARIŞLAR

- A Koroğlu, Mənim sənin atının qoturuna dərman olası
beynim yoxdur. Götüküldə, gözü yolda bir yığın külfətim var.
Məni oğlunun, qızının başına çöyür, məndən əl çək.

- Ağ, qurbanın olum, öldürmə, yazım da.

- Ağ Koroğlu, başına qurvan olam, bir onca dayğalığına
anam Niyar xanıma sözüm var.

- Aman dayə! Əl mənim, əmək sənin, dərdimə bir əlac.

- Amandı, elə söz demə!

- Amanın bir günüdür, mana nə cəza verirsən ver, ama o atın
yanına aparma.

- Amanın bircə günüdür, Koroğlu! Bir qələtdi eləmişəm
əcdadım ilə. Mənə yazığın gəlsin. Bir sürü külfətim var. Aman ver,
deyim.

- Ay Allahın bəndəsi, aman elə!

- Ay Allahın xeyirxah bəndəsi, bir çətən külfətim var, yol görsət mana!..

- Ay başına dönüm, nahaq yerə məni tutub aparırsan. Mən Koroğlu deyiləm.

- Ay qadan alım, bəs mən nə eyləyim? Onun əlindən necə qurtarım?

- Baba Koroğlu! Bağışla günahımı, səni anşırammamışam.

Başına döndüyüm, ay qoç Koroğlu,
Əyər iyid isən gəl apar məni.

- Başına dönüm, çıx yolunla get, məni qana salma.

- Başına dönüm, xan! ...Ağ atı elə balan Qəmbər xanın sadağası, bir bağışdamışdın mana, bir də bağışda balama!..

- Başına dönüm, ustad deyib ki, aşiq gördüyünü çağırar.

Başına döndüyüm naxırçı qardaş,
Mənim Ərəbatım gördünmü ola?

- Bıy, başıma xeyir, bala! Sənin dərdin gəlsin dayənə. Bə-yəm ölmüşəm, itmişəm.

- Bir qələtdi eləmişəm.

Bunu eşidəndə Həməzə düşdü Koroğlunun ayaxlarına ki,
qurvan kəsilib sana, Koroğlu, məni qapınnan qovma, amandı!

Canım qəssab, gözüm qəssab,
Qoy aparım mən Eyvazı!

Canım qurban Ərəb ata,
Oynar, kişnər saxlamışam.

Canım qurban olsun, başım sadağa,
Bu gözəlin naziylə sazdan danış.

Ceyrana bənzər qaçışın,
Addımla, qurban qoluna!

Dəmirçioğlunu dindir,
Suçunu boynuna mindir,
Biz iki dəlini öldür,
Paşa, qıyma Eyvaz xana!

Dərdüz alım, qoç qardaşlar,

Bir umudum sizə gəlir...

- Ey Cəlali Koroğlu, səni tanımadım, mənim günahımdan keç.

- ...əgər acığın tutursa, bazar da sənə, tükən də sənə, arpa da sənə qurban olsun, məndən əl çək.

- Əl mənim, ətək sənin, Allah xatirinə sən de, yoxsa ordudan bir nəfər də sağ qalmayacaq.

- Əl mənim, ətək sənin, gərək məni dolandırasan.

- Əmi, başına dönüm, tez ol, mənə iki batman düyü ver! Qonağım var.

- Əmin sənə qurban, Eyvaz! Ondan bir piyalə ver içim.

- Getmə, Həmzə bəy, amanın bir günüdür!

- Gör, başına dönüm, gör!

- Gözlərinə qurban olum, Eyvaz, dur, atını min.

- Gözlərinə qurban olum, məni bağışla!

- Hamısı, elə mən özüm də üstəlik qurbandı sənə.

- Həmzə bəy, başına dolanım, mal-dövlət, at, qadın, nə istəsən, sənə verərəm.

Xudaya, əcəlin mana yetişsin,
Eyvaz təzə bitib, boya gəlibdi!
Bir möcüzə görsət, balam oyansın!
Deyim ki, ərənnər hoyə gəlibdi!

- İlahi, mənim əcəlim çatıbsa, canımı al, ömrümü Qırata bağışla.

- İrəhm elə, Həmzə bəy, bizə!

- Koroğlu! Atam-anam sana qurban! Məni dolandır bu məclisdəkilərin başına, bu dəfə aman ver, günahım böyükdür, keç günahımdan, öldürmə məni.

- Koroğlu! Atam-anam sənə qurban olsun! Amandı, mənə rəhmin gəlsin! Elə sənin yanına gəlirdim.

- Koroğlu, atam-anam sənə qurban olsun, məni öldürmə. Elə istədim gələm sənə dəli olam.

- Koroğlu, balalarım ayağının altında qurban qırılsın! Nə yaman fikrə getdin?

- Koroğlu, bir qələtdir eləmişəm. Məni dolandır Eyvazın başına.

- Koroğlu, qardaşımı mənə bağışla!

- Qardaş, başına dönüm, mən də!..

Qoca baba, mən dolanım başına,
Söylə Koroğludan mənə bir xəbər!

- Qoç Koroğlu, atam-anam sənə qurban olsun, əl mənim, ətək sənin. Ətəyini kəs, əlimi kəsmə! Məni dolandır dəlilərin, xanımların başına, burax çıxım gedim.

- Qoç Koroğlu, qardaşımı mənə bağışla!

- Qurban kəsilib sənə, Koroğlu, məni qapından qovma!

- Qurbanın olum, ay Koroğlu, məni çöyür balalarının başına, bir çətən külfətim var...

- Qurban olum sənə, ay xanım, gəlsənəm bunu quyudan çıxardaq.

Mən qurbanam Eyvazın şux boyuna,
Hamı sazəndələr gəlsin toyuna.

- Mən ölüm, sözümü yerə salma!

- Məni dolandır başına, bağışla, qoy qayıdım geri, izin ver, sonra gəlim.

- Məni dolandır Eyvazın başına.

- Mərcan xanım, doğru buyurursan, səhv eləmişəm! Gözlərinə qurban olum, məni bağışla! ...Başına dolanım, qoy qayıdım, təzədən gəlim!..

Necə gedim Koroğlunun yanına,
Zərnişanam, xuda, dərman istəmə.

Olum gözlərinə qurban,
Ağlama, Nigar, ağlama!

- Ölüm qavağında, paşam! Kimnən deyim, nədən oxuyum?

- Sənə qurban olum, ay ağa.

- Sənə qurban olum, gedək nənəmə bir dua yaz.

Sənə qurban özüm, Nigar,
Könlümdə ah-zar, nə deyim?

Sənə qurban şirin canım,
Üzün məndən niyə döndü?

Sənə qurban özüm ana,
Rüsxət ver, mən gedər oldum.

Tanrı, yaman yerdə düşmüşüy dara,
Bizə özün köməy ol, aman, aman!

- Tanrıtanımaz, o necə deyirlər, ölmüşəm, yerdən götür.
Mən gərək o xanın məclisinə gedəm. O qıza heç olmasa, bir do-
yunca baxam. Mən ölüm, sözümü yerə salma!

- Usta, başına dönüm, bunu tez qayır, yol adamıyam, gedə-
cəyəm.

- Usta, qulun ollam, al düzəlt sazı!

- Vallah, bir çətən çilçolpacı balalarım var. Onnara bağışda
məni, qorx onnarın ah-nalasınnan, qargış-nifrininnən, keş mən-
nən!..

- Yox, başına dönüm! Allah atana rəhmət eləsin. Mən nə
Hasan paşanın qızını istəyirəm, nə də səninlə belə-belə zarafatlar
eləmək istəyirəm.

- Zincir, mən ölüm, birinə mən!

ƏZİZLƏMƏLƏR. TƏSƏLLİ

ƏZİZLƏMƏLƏR

- Ağa, qurbanın olum, bir yaxşısını ver, səni halal eləyim.

- Allaha da qurvan olum, qonağına da!

- Allahdan xeyirmiş. Nə olar-olar. Qoy bazarlığım qurban olsun Koroğlunun ad-sanına.

- Amma yaman haramzada şeysiz. Sizin bu sirriniz məni şübhəyə salmışdı. Sən demə, işin içində iş varmış.

- At da sənə qurbandı, mənim canım da.

Atı çapdım Çənlibelin düzünə,
Qurban olum şagirdinin gözüne.

Avazın qəmgin etməsin,
Avazına qurban olum¹⁰.

- Ay zalım balası, sənin at minməyin də varıymış!

- Ay zalım olmamış! Bunu səhərdən deynən dana!

- Ay zalımın qızı, niyə gülürsən? Xaliya qiymət qoy!

Başına döndüyüm mərd, iyid oğlan,
Sənin Ərəbatın mən dağda gördüm.

Başına mən dönüm, gül üzlü oğul,
Koroğlu deyilən igid mənəm, mən!

- Bəli, qurvanın olum, doyuncan yeyif işmişəm.

- Bəli, mən qurban olum lap sənə də, Koroğluya da, onun dəlisinə də.

- Bıy, başıma xeyir, bala! Sənin dərdin gəlsin dayənə. Bə-yəm ölmüşəm, itmişəm. Bu saat Alosmanın loğmanlarını tökərəm buraya.

- Bir canım var dosta qurban eyləyim.

- Bu canım qurban olsun sənə, xan, o şərt nə şərtidi?

¹⁰ Durnalara müraciətdir.-A.S.

- Bu dəfə atamı mənə bağışla.

- Can Həmzə! Həmzə deyən dillərinə Həmzə qurban olsun.

- Canım, gözüüm, şirin-şəkər sözüm dayə!

Ceyrana bənzər qaçışın,
Addımla, qurban qoluna!

Cıqqaların burma-burma,
Cıqqanıza qurban olum!¹¹

Çənlibelə salam deyər,
Salamına qurban olum.¹²

Dava günündə Eyvaz xan
Yüz yağıya verməz aman.
Dolanıb olasan qurban,
Belə bir oğlan başına.

- Elədi, qadan ürəyimə!..

- Eyvaz, gözlərinə qurban olum, mən ondan çox içmişəm,
bizim tərəflərdə şərab çoxdu.

- Əl mənim, ətək sənin, gərək məni dolandırasan.

- Əmi qurban, deyirsən ki, sövdamız baş tutsun.

Ərənlərə qurban bu baş,
Aparırlar pünhan məni.

- Fatma qarı, bütün ilxı qurban olsun sənin bir ağ saçına.

Gəl boyun qurbanı olum, ay oğlan,
Çıx get burdan, məndən sənə yar olmaz.

- Gözlərinə qurban olum, Eyvaz, dur, atını min.

- Hamısı, elə mən özüm də üstəlik qurbandı sənə.

- Xanım, sənə qurban olum, tay bundan artıq nə olacaq?
Bolu bəy Koroğlunu tutub qolu bağlı paşanın hüsuruna gətirib.
İnşəallah bir neçə günə kimi toyundu.

- Xoş gəlibsən, gəlişin məni şad etdi, min əziz can sənin hər
qədəminə qurban olsun!

¹¹ Durnalara müraciətdir.-A.S.

¹² Durnalara müraciətdir.-A.S.

- İmanına qurban! Xotkar bacısını quş sənəmz qala divarı
arasında saxlayır. Buna Giziroğlunun hoqqası neyləsin?

- İmanına qurban, nənəcan! Zəndin səni aldatmayıb.

Koroğlu: «Zərbənə qurban olum», - dedi.

- Koroğlu, qardaşımı mənə bağışla!

- Koroğluya canım qurban, ildə bir dəfə ona alma aparıram,
o mənə o qədər dolanısq verir ki, bütün il boyu özüm də, külfətim
də doyunca yeyirik.

- Koroğluya da qurban olum, ay Allah!

- Qadan-balan mənim bu canıma gəlsin.

Qadasın aldığı, qurban olduğum,
Ölər İsabalı, getməz bu yerdən.

- Qadovu alsın qarı, çör-çöp yığıram.

- Qardaş, mən sənə ata bilmərəm, indi də əl çəkmirsən, eybi

yoxdu, qoy bir öküz qurban olsun sənə.¹³

Qıratın gözüünün tökülər yaşı,
Sizə qurban olsun ürəyimin başı.

Qurban kəsəllər qoyunna,
Sana qurban mən, Koroğlu.

Qurban olum qara gözü məstinə,
Nə durubsan bu canımın qəstinə.

- Qurban olum sənə, ay xanım, elə apararam.

Qurbanam Eyvaz boyuna,
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi!

Qurbanam qoşa xalına,
O da gözəl, sən də gözəl!

Qurbanam mərdin adına,
Dostunu salar yadına.

Qurbanam mərdin boyinə.

¹³ Burada tüfəng nəzərdə tutulur. - A.S.

Qurbandı dostuma başım,
Bu gələn Xoca Yaqubdu.

Mahru da sənə sadağa,
Kimə gedim dərdə, dada.

- Mən qurbanam yarın siyah telinə.

- Nənəm sana qurvan, ay Aşıq!

- Nənən canına fəda olsun, nökərin Həsəndi, nəvəmdi.

- Niyar xanıma qurvan olum, ay Allah!

- Ömrüm ömrünə calansın! Hələ sənə nə yaşındı.

- Ömrümün butası, canımın yarısı! Olmasın azar, bu nə
halətdi düşmüşən? Gözlərinə qan sızıb?

- Ömür-günümün bəzəyi, tələsmə.

- Paşa sağ olsun! Xotkara da qurvan olum, sana da!

- Sana qurvan olum!

- Sən niyə ölürsən? Qurban olsun sənə at da, qul da,
Ələmqulu xanın özü də. Hələ desən, lap Ələmqulu xanın...

- Sənə qurban olum, içdiyin o qırmızı su nə idi?

Sənə qurban olsun bu şirin canım!

Sənə qurban özüm, Nigar,
Könlümdə ah-zar, nə deyim?

Sənə qurban özüm, oğul,
Allaha tapşırdım səni.

Sənə yesir şirin canım.

Sənə ağrın alım.

- Sənə qadan-balan mənim bu canıma gəlsin!

Sərim qurban olsun mərdə.

Sizə qurban olsun ürəyimin başı.

- Yuxun çin olsun, gözümün nuru!

- Yüz onun kimi igid sənin bir tükünə qurban olsun.

TƏSƏLLİ

Qəssab Alı baxdı ki, Koroğlunun halı hal döyül, başınan duman qalxır. Onun qolunnan tutdu:

- Koroğlu! Sən dünya görmüş adamsan. Özün bilirsen ki, təqdirə tədbir yoxdu. İşdi, olub keçib. Atalar deyib ki, su sənəyi suda sınar. İyid yaranıb ki, qalda yaralana, davada öl. Hələ Allahın yazısını pozan olmuyub. Bizimki də belə yazılıbmış. İnsan gərəkdi ki, naşükür olmuya! Şükür xudanın dərgahına! Budu, Kürdoğlu qabağdadı. Qoy indi o olsun ikimizin də oğlumuz. Xiffətnən heç nə hasil eləmək olmaz. Tapşırıq ver! Sür atını qabağa! Aparaq meyidimizi qoyaq haqq öyünə!..

GÖSTƏRMƏ. GÖZƏGÖRÜNMƏ

GÖSTƏRMƏ

- Niyar xanım (Koroğluya) dedi:

- Atayın gözdərini Cəfər paşa çıxartdırıf, get hesavını da onnan çək, güjün yazıx-yuzuxlara nə yaxşı çater? Allah hası Allahdı, bu tacirin hayfını səndə qoysun. Səni ağam Əliyə tafsıram, qoy sənin hesavını o özü çəksin.

... Dəlilər «baş üstə» deyif, Pərzad xanımı da götürüf, Yağı qoruğunnan getməkdə olsun. Koroğlu Qıratı tərpedən vaxtı ağ cığırın ağzında gördü kü, bir göy dəmir atdı, üstündə də bir enni kürəkli, alçax boylu, qırmızı gözdü bir kişidi. Ağ qayıya doğru boylaner. Bunu görən kimi Qırat tərpenməzcə dayandı. Koroğlu gördü ki, ayə, Qırat yerinnən tərpenmer. Ata mahmız çəkdi, at gənə getmədi. Koroğlu dəli olmadımı:

- Ayə, vayıs oğlu vayıs, yolu niyə kəsifsən? – dedi – Görörsən at getmer.

Atdı yavaş-yavaş başını Koroğluya hərriyif, zəhmənən tərs-tərs ona baxdı, dedi:

- Məyər dədəyin yoludu? Anırdan getsən olmormu, baldırın qırılaxmı?

... Koroğlu, adətincə, naməlum atlıdan atdan düşüb, atı ona verməyi tələb edir. Atlı bir şərtlə razı olur: «Koroğlunun atı onun atını ötsə, tələbə tabe olacaq.»¹⁴

... Koroğluda bir yaxşı xəsyət varıydı, həməşə güştü tutanda biləyini çirmiyif «ya Əli, sənnən mədəd» - deyərdi. Burda da gənə dedi:

¹⁴ Lakin «bu kiçik yarış vaxtı» Qırat yerindən tərpenmir. İkinci şertə görə güləşməli olurlar.- A.S.

- «Ya Əli, sənnən mədəd.»

Koroğlu irəli cumana kimi, o birisi əl on arşın qavağa uzandı, Koroğlunun qurşağından yapışıf elə tulavızdadı k1, Koroğlu gedif Ağqayanın başına түşdü. Koroğlu indi başa түşdü ki, Niyar xanımın qarğışına tuş oluf. Dodaxlar partdıyıf, irəngi-bənzi qaçıf, dünyəsi dəyişif. Koroğlu bu qayadan sürünə-sürünə gəldi, baş əydi:

- «Allahum məsəlla əla Mühəmmədən və ali Mühəmməd» - deyif, Həzrət Əlinin üzünə baxdı. Bu vaxt Əlinin gözündə bir damla yaş giləndi. O da salavat çöyürdü, dedi:

- Koroğlu, Qoşabulağın üstündə atanı dəfn eliyən vaxtı mənim adım çağırmışdın, sənin kürəyinə mən əl çəkmişdim. Demişdim ki, kürəyin yerə gəlməz, qılincin da qılincıma dəymişdi. Bax, get, bir kəsi incitmə, haqqın yolunna heç vaxt çıxma. Onu da bil ki, indi toyuna tələsdiyin Ağcaquzu da Hasan paşanın yox, sənin doğma balandı, onu da sənin yanına mən göndərmişəm, o həməən oğlandı ki, mağarada qoyuf qaçmışdın. Onun sağ biləyində sənin bilərziyin də var, baxarsan tanıyarsan.

Bunu deyif, Həzrət Əli Döldülə suvar oldu, bir göz qırpımında qeyb oldu.

Koroğlu tutduğu işdən peşman oldu, bir tərəfdən də söyündü ki, Həzrət Əliyənin bu şəkildə də olsa, görüşdü, həm də Ağcaqunun onun oğlu olmasına çox söyündü.

GÖZƏGÖRÜNMƏ

Deyəllər, Qoşabulağın üstündə Həzrət Əli bir nurani qoja si-fətində gəlif, sağ əlini qoç Koroğlunun kürəyinə vurdu, ona iyitdik badəsi içirtti. Dedi:

- Koroğlu, mənim sözümə inan, sən Koroğlusan, heç vaxt, heç kimə məğlub olmuyajaqsan!..

Bu sözü deyif də qeyb oldu.

FAL

Koroğlu Qıratı sürüb bir qapını döydü. Qapıya qoca bir arvad gəldi.¹⁵

Koroğlu dedi:

- Ay bacı, qəribəm, məni bu gecəliyə qonaq eləyərsənmi?

Arvad dedi:

- Niyə qonaq eləmirəm. Düş, qal.

Koroğlu düşdü. Qıratı töyləyə çəkdi. Özü də arvadın evinə girib bir tərəfdə oturdu. Arvad çörək gətirdi. Koroğlu yeməkdən sonra söhbət açıb arvaddan kim olduğunu soruşdu.

Arvad dedi:

- Qoca, dul bir arvadam. Ay bala, aman-zaman gözümün ağı-qarası bircə oğlum var. Xotkar qızı Nigar xanımın nar bağında bağbandı.

Koroğlu bu işi yaxşı fal hesab eləyib çox sevindi. Deyəsən, işlər yaxşı gətirdi. Elə bacadan düşən kimi qismətin üstünə düşmüşdü.

Ərəb Reyhan hücum eləyib başının adamları ilə Koroğlunun yolunu kəsdi.

Keçid çox darısqal idi, əl-qol açmaq mümkün olmayacaqdı. Keçidin kənarı dibi görünməyən bir uçurumdu. Ərəb Reyhan bilirdi ki, uçurumdan keçmək mümkün deyil. Koroğlu axırda ya keçidə düşəcək, ya da ki, cürət eləməsə, qalıb orada acından öləcək.

Bəli, Koroğlu baxdı ki, düşman gəlir. O qorxmadısa da, ancaq təkliyə darıxdı.

Elə bu fikirdə idi, bir də baxdı ki, budu qaqqıl-daşa-qaqqıl-daşa göynən bir dəstə durna keçir. ...Koroğlu fikirləşib öz-özünə de-

¹⁵ Koroğlu Nigar xanımın dalınca İstambula gedir.-A.S.

di: «Yol elə bu uçurumdandır. Mən keçidə düşməyəcəyəm. Gəl, baxtını sına. Mən göylə gedən bu qatar durnanın başçısını vursam, onda düşmanı da basa biləcəyəm. Qırat da uçurumdan tullana biləcək, yox, əgər vura bilmədin, onda gör başına nə çarə taparsan. Bu mənim üçün bir sınaq olsun.» Bunu deyib kamanını çilleyi-kəmanə mindirdi, qatar durnanın başçısını nişan aldı. Ox yayından çıxan kimi durnanın başçısının ürəyinin başından keçdi. Başçı durna fırlana-fırlana göydən gəldi, Qıratın ayağının altına düşdü. Koroğlu bundan şad oldu. Fal yaxşı gəlmişdi. Durnanın telindən bir dəstə kəsib Eyvazın papağına sancdı. Atı mindi, Eyvazı tərkinə alıb, bərk-bərk özünə bağladı. Atı cövlana gətirdi...

Qırat dörd ayağını yığışdırıb qızılquş kimi sıçradı, uçurumun o tərəfinə düşdü. Özü də elə sıçradı ki, Koroğlunun başından papağı belə tərənəmədi.¹⁶

¹⁶ Bəzən hər hansı bir epizodun təkrar verilməsi konkret fikrin açıqlanmasına xidmət edir.-A.S.

İNANCLAR

Bəzirganbaşı dedi:

- Koroğlu, indi ki, belə oldu, düzünü deyəcəyəm. Bu mənim aşığımdı. Adı da Aşıq Cünundu. Bu o qədər ayağı yüngül, xeyir bərəkətli adamdı ki, mənim yanıma gələndən bəri mal-dövlətim həddini aşıb. Sən bizə hücum eliyəndə mən havanı bulut görüb onu sandıqda gizlətdim ki, dövlətim də getsə, o qalsın.

- İnanan daşa dönsün!

Koroğlu bir gün dəlilərinə deyir:

- Dəlilərim, mənim səfərim var.

Dəlilər deyir:

- Hara gedirsən?

Koroğlu deyir:

- Nə işinizə, budu bu xəncəri də asıram divardan, hərgah xəncərin ucundan qan damsa, məni ölmüş bilin.

... Dəli Həsən gecə-gündüz yatmayıb Koroğlunun yolunu gözləyirdi, bir də gördü ki, xəncərin ucundan qan damır, tez dəliləri çağırıb dedi:

- Amandı, dəlilər, Koroğlu zindandadı, gərək tez dadına yetişək.

Koroğlu fikirləşdi ki, «yol elə bu uçurumdandır. Mən keçidə düşməyəcəyəm. Gəl, bir baxtını sına. Əgər bu qatar durnanın başçısını vura bildin, onda Qırat da uçurumdan tullana biləcək, yox əgər vura bilmədin, onda gör başına nə çarə taparsan». ...Durna fırlana-fırlana gəlib Koroğlunun qabağına düşdü. ...Qırat dörd

ayağını yığışdırıb qızılquş kimi sıçradı, uçurumun o tərəfinə düşdü.

Koroğlunun bir üzügü var idi ki, qaşı lal (ləl) idi. Koroğlunun yigitlərindən bir kimsə darda qaldığı zaman bu üzük qırmızı qan kibi olurdu. Bu gecə ki, Dəmirçioğlunu öldürəcəklərdi, hamam üzük qızardı. Koroğlu yuxudan qalxıb gördü ki, üzügün qaşı yarısından çox qızarmış. Fikir elədi ki, gözüdür Dəmirçioğlu dardadı.

... başını qaldırında nə görsə yaxşıdı! Baxdı ki, Misri qılınc asıldığı yerdə tir-tir əsir. Az qaldı gözlərinə qan sızsa. Tez geyinif qılıncı qırşadı, çıxdı çölə.

... Koroğluynan Nigar xanım atı sürdü ləşkərin qavağına. Üz tutdular Çənnibələ. Qız-gəlinlər dallarınca dolça-dolça su atdılar...

Meydanın neçə yerinnən üzərrik tüsdüsü qalxır, tüstünün ətri adamların beynini rahatlayır, ruhunu sıgallayır, ümidinə qüvvət verir, bədnəzərdən arxayın salırdı.

İRONOYALAR

Aslan paşa Koroğlu dəlilərini hər tərəfdən mühasirədə görüb lovğa-lovğa dedi:

- Koroğlu, allah qoysa, bu saat səni göndərəm o dünyaya Eyvazı görərsən, heç qəm eləmə.

- Barakallah, səd mərhəbə!.. Tez gələn beləmi əyləni?

Dəli Həsən elə bildi ki, Koroğlu ondan qorxur. Geri qanrılıb başının adamlarına dedi:

- Əy, mən də elə bilmişəm ki, bu doğrudan da igiddi. Sən demə, bu yanşaq gəvəzənin birisi imiş. Tutun, yekə-yekə danışdığına görə atını əlindən alın, özünü də bir-iki vurub yola salın.

Elə Leyli xanım təzəcə getmişdi ki, ayaq səsləri gəldi. Aslan paşa qapının dalından dilləndi:

- Ay, Eyvaz xan, balam, mən, axı, Koroğlunu mərd eşitmişdim. Deyəsən, heç deyilənlərə görə yoxuymuş. Bəyəm heç utanmadı ki, iki paşa qızının əvəzinə ikicə gədə oğlunu göndərdi mənə yanına?

Koroğlu durnalar üçün oxuyanda Ərəb Reyhan aşığından baxıb gülürdü. Elə bilirdi ki, Koroğlunun day axırı çatıb. Bir də baxdı ki, Koroğlu sıldırımın başında atı gövləyə gətirib. Öz adamlarına dedi:

- Əyə, hazır olun! Hərif, deyəsən, day cana doyub, yola düşmək istəyir.

Koroğlu İran padşahının xəzinəsini yaran oğruların qollarını bağlayıb yan-yana yıxdı və adını dedi. O bildirdi ki, hər kim olursa-olsun, oğru-haramzadə adamlar onun birinci düşmənidir. Söz oğrubaşıya toxundu. Dedi:

- Balam, sən ki, elə işin, peşən şahların, paşaların var-yoxunu çalıb-çapıb yemək olub. İndi haradan olubsan belə əməli saleh, allah adamı?

Təzə sövdagər olubsan,
Bu sövdan mübarək olsun!
Alış-veriş öyrənibsən,
Bu sövdan mübarək olsun!

Niyə girdin dəyirmanə?
Bizi qoydun yana-yana,
Atı verdin Kaloğlana!
Bu sövdan mübarək olsun!

Dəyirmanda nə çox qaldın?
Canımı odlara saldın,
Qırı verdin, Dürü aldın,
Bu sövdan mübarək olsun!

Sən Eyvazı qoydun xəstə,
Get, comərddən mətləb istə.
De bir, neçə verdin üstə?
Bu sövdan mübarək olsun!

- Mən ölüm, qoç Koroğlunun Qıratını gətirənə bir bax. Gedib başının keçəlinin dərini çəkmir, gör nə qələtlər eyləyir.

Nigar xanım baxdı ki, bu adam aşiq imiş, özü də, deyəsən, fikri başqadı. Eşqdən, məhəbbətdən danışır. Ucadan bir qəhqəhə çəkdi, güldü, dedi:

- Sən bir aşiq, mən bir xotkar qızı. Səninlə mənim nə sövdəm? Sənin o varın, karın hardaydı ki, məni alasan.

Toybəyi üzünü məclisin o biri başına tutub dedi:

- Eyvaz, sən bizə ağsaqqallıq eləmə! Kimin ortalığa çıxmalı olduğunu biz bilirik. Dur, çıx, ortaya!

QARĞIŞLAR

- Ağa, Allah mənim üzümün suyunu töksün.

Alagözlü Nigar xanım,
Görəlim bağrun daş olsun.
Məni saldın üzüm üstə,
Gözlərin dolu yaş olsun.

- Allah eləməsin. Başı aşağı düşmənin olsun.

- Allah evini yıxsın, atın da özün kimi dəlidi.

- Allah evini yıxsın, evimi xaraba qoydun.

- Allah evini yıxsın, ay bala, mənim evimə qan tökdün, niyə belə elədin?

-Allah evinizi yıxsın, Koroğlu Düratın belinə minib, görəsən, Qıratın başına nə iş gəlib?

- Allah evini yıxsın, mən ki, adam öldürən deyiləm.

- Allah evini yıxsın, uzaqdan səni Koroğluya oxşatdıq.

- Allah hası Allahdı, bu tacirin hayfını səndə qoysun. Səni ağam Əliyə tapşırıram, qoy sənin hesavını o özü çəksin.

- Allah sənin evini yıxsın, ... Haradan gəlib mənim evimə çıxdın?

- Allah sənin evini yıxsın Eyvaz, qoşunumun yarısı qırıldı.

- Allah sikkəvuranın evini yıxsın, pula sikkə vurmağı unudubdu.

- Anamı görüm ki, məni doğan gün bir qara daş doğaydı.

- ... artıq alsam, haramım olsun!

- Atan gorbagor olsun, nə danışırısan?

- Ay Allah evini yıxsın, Dona xanım tüksüz, gözəl bir əcəm oğlu ilə yeyib-içib kef çəkməklə məşğuldu.

- Ay Allah evini yıxsın, sənin ruzun Koroğludandı. Bəs də onun atının başını tut-mayacaqsansa, kim tutacaq?

- Ay bala, səni cavan öləsən, nənəmdən bir dəri süfrə yadigar qalmışdı, onu da sən yedin.

- Ay evim yıxılsın, niyə belə gedirəm, heç olmasa, yalandansa da, niyə guruldamıram?

- Ay evini Allah yıxsın, məni gətirib çölün düzünə qoyub deyirsən ki, iki cür yuxum var, üç günlük, bir də yeddi günlük.

- Ay kişi, ağanın da atabaatası gorbagor olsun, sən də!

- Ay qardaş, məni hara aparırsan, yaşağa bu qədər əzab-əziyyət verməzlər, bu yekəlikdə də zarafat olar, mən də yazığam axı, Allah sənə ənamını da kəssin, atını da, xələtini də.

- Ay mənim öyüm yıxılsın! Mən onu niyə göndərdim!

Ay Nigar, başına küllər,
Gəlmədi, Eyvaz gəlmədi!

- Ay sənə o meyidini görüm. Allah qoysa, səni Çənlibelə mən öz istədiyim kimi aparacağam.

- Ayə, ömrü budanmış! Yetir nəni Qoç Koroğluya.

- Ayə, tufananız dağılsın, ayə, öynüzü allah yıxsın, ayə, çırağınızı tanrı qaraltsın, ayə, ojağınızı pərvərdirar söndürsün, bu, Koroğludu!

- Bəylik taxtın yıxılıb; anan qara geysin, nə durmusan. Aypara Koroğluya aşiq olub. Bu saat onun yanında.

Biz düşdük Tona çayına,
Haq bəla versin xayına.

Biz düşdüy Tona çayına,
Hax bala versin xayına.

- Cəhənnəmə ölsün, gorbagor olsun!

Dava günü sər meydanda oynada,
Meydandan qaçana namus, ar olsun!

Davada dilim bilməz ray,
Əzrayıl bir yanın olsun!

Dəlilər Koroğlunu görəndə göz elədilər ki, evin yıxılsın, özünü nişan vermə.

- Evi yıxılmış, elə bil aclıqdan çıxıb.

- Evin yıxılsın aşiq, sənin bu atın adam yeyənmiş ki!

- Evin yıxılsın, ay usta, bu Koroğlu özüdü.

- Evin yıxılsın, bəs mən səni bura niyə gətirmişəm? Qoşun əldən getdi axı...

- Evin yıxılsın, bəs səhərdən niyə bunu demirsən? Kişinin yanında biabır olduq.

- Evin yıxılsın, bilsən ki, mənim qonağım kimdi, heç belə eləməzsən.

- Evin yıxılsın, bu nə işdi, bizi saldı. Əgər Koroğlunu bir fənd, bir kələk ilə tuta bilməsək, ona gücümüz çatası deyil.

- Evin yıxılsın, day ondan da artıq yeməyəcəksən ki?

- Evin yıxılsın, durma, gəl, gəl gör bu adamı tanıya bilərsənmi? Bu kim idi ki, Qırat bunu öldürmədi?

- Evin yıxılsın, hara buraxırsan onu? Yalan deyir, Koroğludu.

- Evin yıxılsın, necə ki, məni öz üzünə həsrət qoydun, səni görüm övlad üzünə həsrət qalasan.

- Evin yıxılsın, sən o atın üstündə dura bilməzsən.

- Evin yıxılsın, söylə görək, bu atı hardan aldın, dəlilər necə oldu?

- Evin yıxılsın. Yalan deyir, qoruqçu, zad nədi, Koroğlunun özüdü.

- Evin yıxılsın, yəqin Eyvazın başında bir iş var.

- Eviniz yıxılsın, Koroğlu əlinə kaman keçirdi, uzaqlaşın, daha onunla bacarmaq olmaz.

- Eviniz yıxılsın, Koroğlu olmayanda bəs kimdi? Atı ona kim verdi?

- Evinizi Allah yıxsın, qəssab Eyvazın dükanında bir dəli oturub.

- Ey Bürcü Sultan, mehtərə verdiyin çörək haram olsun ki, atının yəhər-yüyənini yaxşı bərkitməyib.

- Ey nankor padşah! Sən bu ata görə atamın gözlərini çıxartdırdın. İndi bax, gör həmin at necə at olub.

- Eyvaz, kor olaydım, səni Ərəb Reyhanın cəngində görməyəydim.

- Eyvazı mənim əlimdən alma. Qoy aparım, səndən kəm baxsam, bu papaq mənə haram olsun.

- Genə niyə kar qulağına salıbsan? Ay o biri qulağı da tutulmuş!..

Gəldik düşdük biz bu yurda,
Haq bəla versin namərdə.

Görüm tutsun naləm səni.

- Gözlərim kor olaydı, səni bu halda görməyəydim.

- Gözüm kor olaydı, sizi bu halda görməyəydim.

- Haçana kimi biz Koroğlunu ölümdən qurtaraq, canı çıxsın tək getməsin.

- Xanım, imansız ölüm, üstümdə su tapılmasın, ocaq qalanmasın, əgər bu sirri bir adam bilirsə.

- Kor olsun mənim anam! Uşaq vaxtı bir gün məni ayaqyalın kilimin üstündə gəzdirmişdi. O olmasaydı, yapıncı ilə qaraquşu seçərdim.

Koroğlu, başuva küllər,
Qardaş əyləndi, gəlmədi.

Koroğlu, başına küllər,
Oğlum əyləndi, gəlmədi.

- Koroğlunun da evi yıxılsın, sənin də. Koroğlunun başına yer qəhətədi ki, gəlib özünü bu dəlmə-deşiyə soxub! Bəyəm gavurdu ki, kilsəyə ibadətə gəlib? Mənim meydanda işim yoxdu.

Qadam namərdə dəysin,
Onun kölgəsinə də!

- Qara gəl, səni ay belə ölüm, bəyəm mən bunamı layığam?!

- Qara yelə rast olaydınız, bən əcələluxla gedirəm ki, Koroğlunun dəlilərindən birini dutub, tulux edirlər. Qorxuram ki, xam kimsələr, xarab edər. Bən çıxarayım. Bunlar isə bənə nə yapdılar.

Qeyrət əhli qızıl qana bulansın,
Qeyrətsiz qoy tər bassın, xar olsun!

- Qonaq qonmayan evə ölüm qonsun.

- Qurumuş dilimnən hədyan söylədim.

- Mən də yazığam, axı, Allah sənəin ənamını da kəssin, atını
da, xələtini də.

Məni saldun üzüm üstə,
Gözlərin dolu yaş olsun.

Mərd igidlər yarasından bəllidi,
Namərdləri qoy tər bassın, xar olsun!

Nahaq and içmə kəlama,
Yoxsa tutur kəlam səni.

Namərdliklə səni vurdum,
Oğlum, əllərim qurusun!

Nə yaxşı ki, soyundurdum,
Oğlum, əllərim qurusun!

- Oğlun ölsün, məndə nə hal qaldı ki, bir qılıc qalxan
götürüm.

- Öyün yıxılsın, Hasan paşa, bə sən nə təhəri Hasan paşasan
ki, Koroğlu sənəin torpağında at çaper, sənəin binələrində gizdəner?

- Papaq mənə haram olsun.

Salam verdim, salam almaz,
Görüm, kəssin salam səni.

Səflər pozan, orduları dağıdan,
Əyri qılınc qılafinda mar olsun.

- Sən demə, mən başı daşlını bunun üçün gətiribləmiş.

- Sənə beş quruşdan verəcəyəm, artıq alsam, haramım olsun.

- Səni ağam Əliyə tafsıram, qoy sənəin hesavını o özü
çəksin.

- Səni cavan öləsən, oğul, buna işıq dəyib.

- Səni cavan öləsən, on-on beş tümən puldan ötrü gör
neylədin?

- Səni görüm Giziroğlunun şəşpərinə rast gələsən!

- Səni görüm övlad üzünə həsrət qalasan.

- Sınsın mənim qədəmlərim ki, tez gəlməmişəm, səni intizarda qoymuşam!

- Taxtın tarac olsun, yəhərin qanla dolsun, nə oturmusan...
Koroğlunun dəlilləri bu saat əyləşiblər dərənin gədiyində, özləri də belə deyirlər.

Utansın namərdi bəsləyən ana,
Görüm, onun işi ahu-zar olsun!

Üstündə ağlasın ana, gəlmişəm!

- Vay evi yıxılan canım! Yəqin bu kələ-kötür oğlu kələ-kötür paşanın adamlarından imiş.

Yaxşı ki, səni kəsmədim,
Oğlum, əllərim qurusun!

Yaman ürəyə düşsün dərd.

- Yanşaq, Allah mehtər Məmmədin evini yıxsın, yoxsa mən dünyada belə iş görməzdim.

- Yaz ki, harda ticarətin birinci şərtini pozsa, bu hökm ona qənim olsun!

LƏNƏTLƏMƏLƏR

- Allah şeytana lənət eləsin!

- Bundan sonra sənə qulluq edən atabaatasına lənət.

İbrahim xan Ağatı tövləyə qaytarmağı tələb etmişdi. Həsənqulu kişi bu umuddaydı ki, əhvalatı oğluna danışan kimi atı verəjək, o da aparıf bağlayajax xanın töyləsinə. Amma çifayda...

Həmid əhvalatı eşidəndə təzəcə qaralıb dodaxlarını örtən bığlarını çeynədi, yumruğu düyüldü, dişdəri qıcandı, dedi:

- Dədə, görürəm ki, xanın təhnizi sana ağırdı. Amma nahax! Xan hesabını qanmır! Əslinə qalsa, ilxı da sənindi, torpax da, su da! Xanın yaşamağı sən hesabınadı!

Həsənqulu kişinin gözdəri irildi, tez üzünü göylərə tutuf salavat çöyürdü, ürəyində şeytana lənət oxudu, allaha yalvardı ki, oğlunun da, özünün də günahından keçsin. Sonra da üz tutdu oğluna:

- Günah eləmə, oğlum! İlxiyi, torpağı, suyu xana verən var. Biz onun atını qaytarmalıyıx özünə!

Lənət namərdin borkünə.

Lənət namərdin soyinə.

- Oğul, səni öldürmədim buraxdım. Lənət şeytana, de, özünü nişan ver.

Sonra «lənət şeytana» deyib üçtelli sazı döşünə basıb, görək nə dedi...

Aslan paşa Eyvazı, Dəmirçioğlunu, Bəlli Əhmədi tutub zindana salmışdı. ... Koroğlu dəliləri ilə Bağdadın kənarında dayanıb, şəhərə girməmişdən əvvəl vəziyyəti öyrənmək istəyirdi. Kosa Səfər bu məqsədlə şəhərdən çıxan atlıdan hara tələsdiyini soruşduqda, o dedi:

- Çöldə biçinçilər var. Onlara çörək aparıram. Tez şəhərə qayıtmalıyam. Aslan paşa Koroğlunun üç dəlisini tutub. Bu gün onları asacaqlar. Böyük şadyanalıq olacaq. İndi görək mən tez şəhərə qayıdam ki, həm asılanda orada olam, həm də basdırılarda hərəsinin qəbrinə bir qara daş atam ki, allah o dünyada mənə əcri xeyir versin.

Kosa Səfər bunu eşitcək, alıcı quş kimi kişinin üstünə şığıyıb, xirtdəyindən yapışdı. Murdar ət kimi sallaya-sallaya Koroğlunun qabağına gətirdi. Kosa Səfərin gətirdiyi kişinin çoxdan cəhənnəmə vasil olduğunu görüb soruşdu ki:

- Bunu niyə belə elədin?

Kosa Səfər əhvalatı danışdı. Koroğlu üzünü dəlilərə tutub dedi:

- Atndan düşüb hərəniz bunun üstünə bir qara daş atın. Qoy o dünyada allah əcr payını çox eləsin.

Yeddi min yeddi yüz yetmiş dəli atndan düşüb hərə onun üstünə bir daş tulladı. O qədər daş yığıldı ki, yekə bir dağ oldu. Deyirlər ki, indi də o dağ qalır. Özü də atalar deyiblər ki, oradan keçəndə lənətləmə oxumaq böyük savabdı.

SÖYÜŞLƏR

- A gəbr oğlu, bunu hardan tapdın?¹⁷

- A kişi, bu çər dəymiş sabahdan bəri bizi zinhara gətirdi. Utanmırsan, bizə əzinik-üzünük pul verirsən!

- Amma çər dəymiş, deyirlər, yaman bəddi.¹⁸

- Arvadı...,¹⁹ mənim üçün müştəri olubsan?

- Arvadını ... mənə qəlp pul verirsən! Qoyunları sizə satmıram.

- Arvadını ... mənim paltarlarımı qaytar.

- Aşıq, budu neçə müddət ki, Qıratı gətirtməmişəm, amma vərəm dəymiş heç kəsə əl verməyir. Sən onu ipə-sapa öyrədə bilərsənmi?

¹⁷ Bəzən Koroğluya gəbr oğlu və dəli gəbr oğlu da deyirlər.

¹⁸ Qırat.-A.S.

¹⁹ Bəzi söyüşlərdə kəlmələrin yerinə nöqtələr qoyulmuşdur. Bu tipli söyüşlər mənbədə olduğu kimi verilmişdir.-A.S.

- Ay alçaq, bu nədi geymisən? Bəs öz paltarların hanı?

- Ay alçaq Koroğlu, mən səni öldürüb, qanını ovucdayıb içməyəm, atamın oğlu deyiləm.

- Ay anası ləçər, gözümü elə qorxutmamısan ki, bir də qolunu açam.

- Ay anasını satdığının xırsızı, niyə o yan-bu yana gedirsən, de görüm azarın nədi?

- Ay arvadı ..., çörəyi çörəkçidən alıb yenə çörəkçiyə satırsan?

- Ay arvadı filan-filan, Allah heç kəsi yoxsul eləməsin.

- Ay arvadını ... bəyəm Koroğlusan ki, sədəfli, burğulu yüz tükənlik saz istəyirsən?

- Ay arvadını ... mən hər il Koroğluya bir saz yollayıb yüz tükən alıram. Sənin canında yüz bit də yoxdu ki, mənə verəsən.

- Ay çəpəl, salam Allahın adıdır, cavabını verməyə nə gəlib?

- Ay dinsiz, elə eləmə ki, səni də bunun yanında basdırım.

- Ay gorbagorun oğlu, erkəklərdən qurtarıb indi də arvadlarla həmsöhbət olacağam?

- Ay haramzada, qılınc vurmağı məndən öyrən.

- Ay haramzada, Allah qisası yerdə qoymaz.

- Ay haramzada, məclisdə bədəni başımda qırdığın yadından çıxıb?

- Ay haramzadə, mən bir dəfə də olsun o əclaf Koroğlunu görməmişəm, sən isə öz evimdə məni söylürsən.

- Ay haramzada, mən qoşunun sərkərdəsi ola-ola, bir kəlmə də olsun mənə tərif demirsən.

- Ay haramzada, mənim səninlə nə vaxtdan zarafatım var?

- Ay haramzada, türkünü belə deməzlər. Qulaq as, gör necə deyərlər.

- Ay haramzada, yaxşı kələk gəlib aradan çıxdın.

- Ay haramzadalar, bu pul bac deyil, mənim qan pulumdur.

- Ay hayıf sənə zəndinə. Ay korafəhim, görmürsən Çənlibelə qoç Koroğlunun oylağına gedirəm?

- Ay heyvərə, haralısan?

- Ay hərcayı, demək, mənim sinəm xanımın ayağından əskik oldu?

- Ay it balası, bu necə qaşov çəkməkdi, heyvanın dərisini soyursan ki?

- Ay it balası, diri adam tapa bilmədin ki, qəbiristandan ölü gətirirsən?

- Ay it balası, məni, qırx yaşlı igidi tulalara boğdurmaq istəyirsən?

- Ay it balası, mənimlə davaya çıxmısan?

- Ay it balası, sən hardan bildin ki, bu Koroğludur. Koroğlunun heç tozu da gəlib İstanbula çıxmaz.

- Ay kaftar, hardaydın?

- Ay kişi, yolumdən çəkil, mənə şahnamə oxuma, ağanın da atabaatası gorbagor olsun, sən də!

- Ay köpək oğlanları, o biri tacir mərd idi, mənə öldürmədi, bu biri dəli çıxar, mənə öldürər.

- Ay köpək oğlu, nə zayıllayırsan? Koroğlu aslan ürəyi yeyib ki, təkbaşına gəlib mənim çadırımda oxusun?

- Ay köpək oğlu, sənə demədimmi bu qılıqda yaşmaq olmaz, görmürsən bunun ağzından qan iyi gəlir?

- Ay qurumsaq, bu qoyunlar Ərəb Reyhanındı.

- Ay ləkətlər²⁰, heç belə bir aslanı zorla gətirmək olarmı?

- Ay lənətə gəlmiş kafirlər, bir – «ziyarətin qəbul olsun, ay hacı» da dilinizə gəlmir?

- Ay nankor, sən ol bəylərbəyi. İstəmirsən mənim kimi qılınc vuran nökrin olsun?

- Ay öyü yıxılmışın oğlu!

- Ay pəzəvəng, qonağa yer göstərərlər, o da ədəblə oturur.

- Ay vələdüzna, bir sürü it tökmüsən üstümə, sonra deyirsən ki, niyə qaçırsan?

- Ay vələdüzna, bütün aləmi viran qoyan sənsən ki!

- Ay vələdüzna, dur görüm, altında quyudan-deşikdən yoxdu ki!?

- Ay vələdüzna, mənə qoşunumdan ayrı salıb bu dağın başına gətirdin. Yenə qoşunun içində olsaydım, bir iş görərdim.

- Ay vələdüzna, mənim yaxşılığımın əvəzi budu?

- Ay vələdüzna, atı bir dəfə minməklə ona sahib çıxırsan?

- Ay vələdüzna, ölümdən qorxub ağlayırsan? İki yüz nəfər bizdən qıranda gözündən heç yaş da gəlmədi.

- Ay vələdüzna, uşağı niyə vurursan?

- Ay vələdüzna, yaşağı ələ salıbsan?

²⁰ Ləkətə – əxlaqsız qadın

- Ay yaramaz, yanşaq Həsən paşa üçün oxuyacaq, sənin üçün yox. Həsən paşa bilər, bu bilər. Sənin nə işinə qalıbdı?

- Ayə, ay maymağın biri maymax, içəri gəl!

- Ayə Bəbir! Gör bu ağzıqatıqlı nə deyir.

- Ayə, bir baxın görün, o qarının oğlu haramzada haradadı? O heç mənim gözümə dəymədi.

- Ayə xıncır oğlu! Sənə dörd adamın xörəyini verdim, daha artıq nə istəyirsən?

- Ayə, vayıs oğlu vayıs, yolu niyə kəsirsən?

- Ayə, yetimin biri, sən atayın başına gətirdiyimi sən də başına gətirəjəyəm, sən mənim bu qoşunumu az şil-küt elə.

- Ayə, zındıq oğlu zındıq! Mənim ağama quldur deyirsən?

- Bıqeyrətə bax, hirsindən türkü oxuyur.

- Bilirəm, bala, bilirəm. Bir-iki dılğır gədəsiniz, dağları da viran qoyursunuz, bağları da.

- Bu evi yıxılmış vəladüznanın meymun kimi səni tora saldığı bəs deyil, hələ ona ürəyin də yanır.

- Bu gəbir oğlu bilsə ki, biz Koroğlu dəlisiyik, hamımızı qırasdı.

- Bu kafir oğlu kafir qoşunu qırdı qurtardı. Bir tədbir tökün!

- Bu köpək oğlu düz adama oxşamır.

- Bu köpəkoğlundan iş çıxmıyacaq, yaxşısı budu ki, Bolu bəyi öyüb başını şir başına bənzədim, bəlkə bir şey çıxdı.

- Bu vəladüzna Nəzər cəlalə Eyvaza söz atar, mənim də qeyrətim götürməz, onu öldürərəm. ... Yox, əgər cavabını verməsəm, axmaq, qeyrətsiz olaram.

- Bu vəladüzneya bir bax, mənim başıma papaq qoymaq istəyir.

- Çobanın dədəsinin kəlləsini... Bu gün qoyunların hamısını satacağam.

- Deyəsən, bu əclaf bir dinar da vermək istəmir.

- Dəli xıncır oğlu! Məni ələ mi salıbsan?

Dəmirçioğlu fikirləşdi ki, köpək oğlu dəlidi, ona tərif deməsəm, qalmaqla düşən vaxt ya məni öldürər, ya da ağır bir yara vurur.

- Elə dəli Kor oğlunu!²¹

- Ey ananı ... hara qaçırsan? İstanbula getsən də, dalınca gələcəyəm.

Eyvaz: «bundan sonra sənə qulluq edənin atabaatasına lənət», - deyib, məclisi tərk etdi, yaraq-yasağını taxıb atlandı.

- Əclaf, beş saatdı mənimlə vuruşur, indii canının hayına düşüb mənə kələk gəlmək istəyir.

- Əclaf, bu toxmaqla başını əzərəm, de görüm kimsən, burada neyləyirsən?

- Ədə, gavur oğlu yanşaq, sən hara, bura hara?

- Əgər gəlməsəm, Telli xanımın ləçəgi mənim başıma olsun.

- Əlindən gələni əsirgəsən, kişi deyilsən.

- Əşi, sən də... Koroğlu burada nə qayırır. Qoymazsan oxusun.

- Gorbagor oğluna bir bax, mən də deyirdim bu bir ağıllı adamdı.

- Gör bir qurumsaqlar, mal-heyvan kimi necə bir-birinə qısılib bu günahsız uşağı Ərəb Reyhanın cənginə veriblər.

Gördü ki, anası göyçək pulları əyib bir tərəfə tullayır.

- Götür, yaz ki, ay beləş-eləş! Mən Eyvazı neynirəm! Mənə Koroğlu lazımdı!

- Heyvərə yanşaq, dayəmə qurban ol.

- Həmzə, görəsən, mənim başı batmış atam məni vermək üçün day bir adam tapa bilmədi.

- Həsən paşanın da, Bolu bəyin də, sən də ...

- İlan vuran qarı, düzünü de, bu işi başqa bir adam da bilirmi?

²¹ Koroğlu nəzərdə tutulur. - A.S.

- İndi daha, sən dəyyus fikirləş ki, görək başımıza nə kül
tökək?

- İndi Koroğlu o qədər ölü oldu ki, sənin kimi dılğıra bac
verdi?

- İt balaları, hara gəlirsiniz?

- İt oğlu, tez ol, gəl, barış.

- İt oğlu it Eyvaz, sən məni bu günə salıb evimi yıxdın.

- İtil gözümün qabağından, ifritə.

- İtil gözümün qabağından, köpək oğlu, bir oxum qalır, onu
da sənin ürəyinin başından vuraram.

- Keçəl köpək oğlu, get öz işinlə məşğul ol!

- Kəs səsini, haramzada!

- Kişi nədi, ay çəpəl, deyə bilməzsən ki, ay hacı, ziyarətin
qəbul olsun?

- Koroğlu elə vələdüznadı ki, beş yüz adam öldürməyincə
tutulmaz.

Koroğlu öz-özünə dedi: «Ay zalım, gəl, özünü tanıtdır, gör,
bu köpək başa düşər, ya yox».

Koroğlu öz-özünə dedi: «Bu qurumsağın indi qorxudan
ürəyi partlayır. Qoy deyim səni buraxacağam, bəlkə, sakitləşə».

Koroğlu ürəyində dedi: «Köpək oğlu paşa o qədər öldürün,
öldürün deyəcək ki, uşaqların qorxudan ürəkləri partlayacaq».

- Koroğlu, sənin iyidlik tərifini eşitdim. Gəlib məni ...
apara bilməsən, kişiliyi yerə qoy, başına yaylıq ört.

- Köpəkoğlu, Koroğluya qılınc çəksən, şəspərlə beynini
dağıdaram.

- Köpəyoğlu, de görüm, kim apardı, nəyi apardı?

- Qızı ver, quldur!

- Qoca kaftar, nə qədər dərinə saman təpdirməmişəm, bu
mürtəd pəzəvəngin kim olduğunu söyləməlisən.

- Qurumsaq, sənə demədim, keçəl at oğrusudu?

Ləpə²², qoy gəlsin Eyvazı!

Maymaq osmanlılar da heç nə başa düşmədən Koroğluya qulaq asırdılar.

- Mən bu köpəkoğluyula neyləyim ki, çıxıb getsin.

- Mən Koroğlu deyiləm. Koroğlunun da ... , hər kimin bıǵı, topa saqqalı olsa, Koroğludu bəyəm?

- Mən sənə nə eləmişəm, mənə niyə döyürsən, ay atasından xəbərsiz. Sənin atan yoxdu, kim bilir anan kimdən qazanıb.

- Mən sənə nə eləmişəm mənə vurursan, ay atasından bixəbər!

- Mənim kimi bir adamı qoydu, bir gədə oğluna getdi.

- O evi yıxılmış bunları mənə erkək adına satmışdı.

- O xıncır oğlu Qıratsız bir hünər sahibi deyildir.

- O quldur mənə tülkü, Koroğlunu isə aslan edir. Sazı tez əlindən alıb, o alçağı öldürün.

- O vələdüzna Koroğlu işi o yerə çatdırıb ki, mənim də malımı talayır?!

Oğraş paşalarla dava edəndə,
Nərə çəkən uca səsin necoldu?

- Özü də gədə oğludu da! Bəyəm, nanəcib fikirləşdi ki, səni kimi yüz qarğanın başını bir yalağa kəssəm, mənim ürəyim soyumaz?! Gərək özü gələydi o qorxaq!

- Sən dəli Gəbr oğlunu görübsənmi? Tanıyırsanmı?

- Səni tanımayana lənət.

- Sənin arvadını..., demirəm, gəl götür.

Soyuma sən gədə dedin,
Atıb böhtan, əda dedin.

- Usta, zındıq oğlu, al, düzəlt sazı!

- Vələdüzna, mənim üstümə gəlirsən?

²² Ləpə söyüş mənasında işlənir.

Vələdüznə keçəl Dəli Mehtərin qarnına o qədər şərab
doldurdu ki, Dəli Mehtər ölü kimi düşüb qaldı.

- Vələdüznə, zarafat vaxtı deyil, get bir dilbilən adam tap
gəti, vəziyyəti öyrənək.

- Yaxşı gəlirsən, pəzəvəng oğlu, gəl, gəl, əgər bu oyun səni
öldürməsəm, sonra sən mənim başıma bala olacaxsan.

- Yalançının atasına lənət!

Yerişir oğraş paşalar
Çağır gəlsin xan Eyvazı!

- Yoldaşın qələt eləyir, oxu!

OYUNLAR. TAPMACALAR

OYUNLAR

Güləş-həngi²³

Güləşmə

Süpürgəçilər meydanı sulayıb, süpürüb səliqəyə salırlar.
Bura Cəfər paşanın pəhləvan meydanıdır. Özünə güvənən pəhlə-
vanlar arada bir gəlib bu meydanda paşanın pəhləvanları ilə gülə-
şirlər. İndi Ərəbistandan bir təzə pəhləvan gəlib, bu gün Qara pəh-
ləvanla güləşəcək.

...Birdən təbil-dəhül vuruldu. Budur, bir dəstə adam qabaq-
larında da paşa taxta tərəf gəlirlər. Bəli, paşa gəlib öz yerində əy-
ləşdi. Paşanın adamları da hərəsi bir tərəfdə qərar tutdular.

Aradan bir az keçmədi ki, yenə də təbil-dəhül vuruldu. Telli
xanım qırx incəbel qızın arasında meydana qədəm qoydu. O da
keçib öz taxtında, pərdənin dalında əyləşdi.

Yenə də təbil-dəhül vuruldu. On nəfər pəhləvan bir yekə
şeyi sürüyə-sürüyə gətirirlər: Bu, Qara pəhləvanın əmududur. Kim
Qara pəhləvanla qabaqlaşmaq istəsə, gərək qabaqca onun əmu-
dunu yerdən qaldıra. Əgər qaldıra bildi, Qara pəhləvan onun mey-
danına çıxar, yox, əgər qaldıra bilmədi, onda elə bu başdan Qara
pəhləvanın əlinin altından keçib, ona həlqəbəguş olar.

²³ Qubanın Çiçi kəndində toy mərasimi vaxtı «...
kəndin cavannarı, igiddəri yallı gedir, küştü tutur,
toqqa çəkir, «Qol-qarı» oyununa girir, «Güləş-
həngi»yə düşür – min bir pəsdah çıxarırdılar.»

Bütün ciddi-cəhdimizə baxmayaraq, bu oyunlar
haqqında məlumat toplaya bilmədik.-A.S.

Ərəb pəhləvan meydana çıxdı, bir o başa gərmiş elədi, bir bu başa gərmiş elədi, gəlib əmudun dəstəsindən yapışdı. Bir güc verdi, qaldıra bilmədi, iki güc verdi, qaldıra bilmədi, üçüncüdə dizini yerə qoyub bir nərə çəkdi, əmudu qaldırıb çiyinə aldı.

Təbil-dəhül vuruldu. Qara pəhləvan meydana çıxdı: bu bir yekəpər, kələ-kötür adamdı, üz-gözündən zəhm yağır. O gəlib Ərəb pəhləvana əl verdi. Ondan ara açıldı, küştü başlandı. Qara pəhləvan yaman güclü, həm də əyyar idi. Bir o yana çəkişdilər, bir bu yana çəkişdilər, birdən Qara pəhləvan yerə yığılıb, Ərəb pəhləvanı başının üstündən aşırıdı, yerə vurub sinəsinə çökdü.

Hər yerdən «afərin!» sədası göyə bülənd oldu. Hər tərəfdən Qara pəhləvana xələt verdilər. Ərəb pəhləvan Qara pəhləvanın əlinin altından keçib, ona həlqəbəguş oldu.

Qol-qarı.²⁴

Zincirkəsmə

Birinin biləyinə zəncir vurardılar, guya əsir alınıf. Sonra rəqibə yiyə verərdilər, guya əsirin yoldaşdı, düşmən düyuq düşənə-cən zənciri kəsməli, onu xilas eləməli. İşə başlayanda sayardılar. Sonra başdardı o biri. Kim tez kəssə, o qalib sayılardı. Amma zənciri kəsmək asan döyüldü ha! Yiyəni zəncirə tez-tez sürtəndə qızardı, yaxşı kəsməzdi. Onda gərək onu ağzının suyuynan soyudaydın. Nəbələddər yiyəni çox qızdırırdılar, ağızdarına soxub dil-dodaxlarını pöşülərdilər. Bu oyunda çoxlarının dili pəltək olmuşdu.

TAPMACALAR

- Bundan bir misqal keçiyə versən, buynuzlarını itilədirib canavarla cəng edər, balığa versən, ticarət üçün yük vurub Həştərxan dənizinə gedər. Sən bundan içsən, dəli olarsan. **(Şərab)**

- Üzümü əzib şirəsini çıxardırıq, sonra onu tiyana töküüb od üstünə qoyuruq, o qədər qaynayır ki, axırda dördə biri qalır. Çörəyi ona batırıb yeyirik. **(Doşab)**

- Biz qatığı tiyana töküüb çalxalayırıq, üstünün yağını götürüb plova tökür, altının suyunu içirik. **(Ayrıran)**

²⁴ 23-cü istinada bax.

TÜRKƏÇARƏLƏR

Göz üçün

Deyirlər ki, Əhməd tacirbaşının gözləri doğrudan da çox işıqlı imiş. Anası onu lap körpəliyində həmişə xalı-xalça üstündə gəzdiribmiş. Ayağı quru yerə dəyməyibmiş. Odu ki, gözləri pişik gözü kimi alıcı imiş: gərək üç yaşınacan uşaq xalı üstündə böyüsün. Onda onun gözdəri ömür boyu canavar gözünən də işıqlı olar.

Alı kişi deyir ki, oğul, sənin Rüstəm Zal kimi asıb-kəsmək vaxtına hələ çox var. O, heybəsindən bir düyünçə çıxartdırıb açdırır. Oradakı sarı çiçəyi, kəklik otunu, çəmən çiçəyini bağirla birlikdə əzişdirib, at südündə qaynatdırır, gözlərinə təpitmə qoyub yatır.

Qoşabulaq möcüzəsi²⁵

Alı kişi ilə Rövşən Çənlibəldə yurd saldırlar, yaşamağa başladılar.

Günlərin bir günü Alı kişi Rövşəni yanına çağırır dedi:

- Oğul, buradakı dağların birində bir cüt bulaq var, adına Qoşabulaq deyirlər. Yeddi ildən yeddi ilə cümə axşamı məşriq tərəfdən bir ulduz, məğrib tərəfdən də bir ulduz doğar. Bu ulduzlar gəlib göyün ortasında toqquşarlar. Onlar toqquşanda Qoşabulağa nur tökülər, köpüklənib daşar. Hər kim Qoşabulağın o köpüyündə çim-

sə, elə qüvvətli bir igid olar ki, dünyada misli-bərabəri tapılmaz. Hər kim Qoşabulağın suyundan içsə, aşıq olar. Özünün də səsi elə güclü olar ki, nərəsindən meşədə aslanlar ürkər, quşlar qanad salar, atlar, qatırlar dırnaq tökər. Çox igidlər, şahzadələr bu su üçün gəlirlər, ancaq heç birinin baxtı yar olmayıb. İndi yeddi il tamam olhaoldur. Vədə çatıb. Get, axtar, Qoşabulağı tap, ancaq köpüyündən bir qab da doldurub mənə gətir!

Rövşən getdi. Qoşabulağı tapdı və o möcüzənin şahidi oldu... Koroğlu o köpükdən bir qab başına tökdü, bir qab da içdi. Təzədən doldurmaq istəyəndə baxdı ki, ey dadi-bidad... köpük hayanda idi...²⁶

Rövşən kor-peşiman geri döndü, əhvalatı atasına danışdı. Alı kişi dedi:

- Oğul, keçənə güzəşt deyərlər. Görünür, bir də səni görmək mənə qismət deyilmiş.

Ox, nizə, qılınc yarasını sağaltmaq üçün məlhəm

Zərnişan dayəsindən eşitmişdi ki, dağlarda bitən kəklik otu ilə sarıçiçəyi əzib, ərgən qız döşündəki maya ilə qarışdırıb ox, nizə, qılınc yarası üstə qoysan, yara tez sağalar. Tez durub ətrafdan bir qalaq kəklik otu, sarıçiçək topladı. Onları daş üzərində əzdi. Üzünü yana çevirib turunc məmələrini bullur köynəyindən çıxartdı. Bir sıxdı, heç nə gəlmədi, iki sıxdı, döşü ağrıdı, üç sıxdı, döşündən qan irin kimi maya çıxdı. Onu əzdiyi otla qarışdırıb Həsənin yarasının üstünə məlhəm qoydu.

²⁵ Bizcə, dastanın yarandığı vaxtda mövcud olmuş Qoşabulaq indi də öz gözəl məkanında çağlayır. Sadəcə, bu bulağı tapmaq, yuxarıdakı kimi, hər kəsə qismət deyil.-A.S.

²⁶ O köpük Alı kişinin gözlərinə nur verəcəkdi.-A.S.

MİFLƏR. RƏVAYƏT. ŞAYƏLƏR

MİFLƏR

Alı kişi demişdi ki, gərək tövləyə nə işıq düşə, nə də atlara bəni-insan gözü baxa.

... Elə bil bir adam onun ürəyinə girib hey deyirdi: «Qırx günə başa gələ bilən iş otuz doqquz günə də gələr. Get bir atlara bax!» Axır Rövşən gəlib tövlənin üstünə çıxdı, balaca bir deşik açıb içəriyə baxdı.

Rövşən əvvəl gözlərinə inana bilmədi. Sağ axurdakı atın çiyinlərində iki dənə qanad var idi. Qanadlar alov kimi yanır, qızıl kimi parıldaıyrdı. Rövşən tez sol axurdakı ata baxdı. Gördü ki, yox, bu atın qanadı yoxdu. Gözlərini dolandırıb yenə də sağ tərəfdəki ata baxdı. Atın qanadları göz qabağında əriyib yox oldu.

Rövşən dözə bilməyib otuz doqquzuncu gün dayçaya tamaşa etmək üçün göz yekəlikdə bir deşik açdı. Gördü dayca çıraq kimi işıq saçır. Rövşənin bir baxışı ilə, elə bil ki, çıraq söndü, dayça da soluxdu.

RƏVAYƏT

Osmanlılarda belə bir qayda var: cümə günləri gün doğandan üç saat keçənə kimi qalanın qapısını açmazlar. Qəzadan həmin gün cümə olduğundan qalanın qapıları bağlı idi. Qədim zamanlardan osmanlılar arasında belə bir rəvayət yayılıb ki, guya iranlılar cümə

günü gün doğandan üç saat keçəndə Rumu alacaqlarmış. Bunu sünnü kitablarında da yazıblar.

ŞAYƏLƏR

Qara xan hər yerdə özünü elə göstərirdi ki, guya İran padşahının qohumudu. Odu ki, qorxudan heç kəs ona bir söz deyə bilmirdi.

-Sonra deyərlər ki, Koroğlu gedib xotkarın qızını oğurlayıb gətirib. Mən gərək dava eləyəm.

Şəhərdə bir pıçhapıç düşdü ki, gəl görəsən. Kimi deyir Koroğlu Aşıq Cünuna at bağışlayıb, kimi deyir qızıl bağışlayıb, kimi deyir kənd bağışlayıb, kimi deyir ki, bəs, Koroğlu Ərzurumun paşalığını Aşıq Cünuna tapşırıb.

HEYVAN DUYUMU

Aslan paşa Eyvazı, Dəmirçioğlunu, Bəlli Əhmədi tutub, şəhərə gətirib, zindana salmış, atlarını isə meydana çəkirmişdi.

Koroğlunun bəzircan dostu Xoca Əziz dəliləri qolları bağlı görəndə, dünya-aləm gözündə qaraldı; nə edəcəyini bilmədi. Meydana gətirilən atların içində Qıratı tanıdı. Öz-özünə dedi: «Ey dili-qafil, tapmışam. Nə təhər olsa, gərək Qıratı ələ keçirib Koroğluya xəbər çatdıram.»

Mehtərbaşı Bəlli Əhmədlə Dəmirçioğlunun atlarını meydana gərdişə gətirdi. Aslan paşa bu atları bəyəndi. Növbə Qırata çatdı. Mehtərbaşı Qırata mindi, nə qədər elədisə, at yerindən tərpənmədi. Mehtərbaşı axırda hirsələnib, ata bir taziyanə çəkdi. Qırat bir az da qulaqlarını salladı. Mehtərbaşı bir taziyanə də çəkəndə at quyruğunu qısdı, gözlərinin birini yumdu, axsaya-axsaya yeriməyə başladı.²⁷ Aslan paşa gülüb dedi:

- Görünür ki, bunlardan ikisi ağadı, birisi nökar. Bu, nökarın atıdır. Çünki elə sir-sifətindən də nökarə oxşayır.

...Aslan paşa gətirdiyi xoş xəbərə görə, mükafat olaraq, şilxor yabını²⁸ qoruqçuya verdi. Paşanın bu ənamından qoruqçu pərt olmuşdu. Xoca Əziz işi belə görəndə ürəyində Qırata afərin dedi. ...Bəzircan yağlı dilini işə salaraq, bir az pul verib, Qıratı qoruqçudan aldı.

...Xoca Əziz əritdiyi qır-saqqızı bezə yaxıb Qıratın belinə sarıdı, özü də çıxıb oturdu üstündə və atın başını balaca boşladı. At götürüldü! Elə bil ki, Çənlibəldə bala qoyub gəlib.

Bu dəmdə Dəli Mehtər qaranəfəs özünü yetirdi:

²⁷ Qırat yad əllərdə olduqda özünü belə göstərirdi.- A.S.

²⁸ Qıratı.- A.S.

- Koroğlu, nə durmusan?! Axşamnan Qırat duruf-dincəlmir, ayaxlarını yerə döyüf kişnəyir, qan-tər içindədi. Gedənnərin başında iş var!

Bunlar elə bu fikirdə Qırat gəlib düz Koroğlunun qabağında dayandı, üzünü gəldiyi tərəfə tutub elə bir nəərə çəkib kişnədi ki, dağ-daş lərzəyə gəldi.²⁹ Sonra dönüb Koroğluya baxdı, ayaqlarını yerə döyməyə başladı. Koroğlu vəfalı atının boynunu qucaqlayıb üzündən, gözündən öpdü.

Keçəl Həmzə Çənlibəldə Dürata baxdığı zaman Qıratın da yan-yörəsinə hərlənib, özünə mehriban eləmişdi. Bir də Qıratın belə bir xasiyyəti var idi ki, Koroğlu onun yüyənini kimə tapşırırsaydı, ona üzəngi verərdi. Odur ki, Koroğlunun başı içəridə dəyirmançıya məşğul olan müddətdə Həmzə Qıratın gözlərini tutmarlayıb minmişdi.

Ərəb at birinci quyuya çatanda işi duydu, sapdı yolun sağ tərəfinə. O biri quyuya çatanda sapdı sol tərəfə. At hər belə elədikcə, Eyvazı qəzəb götürürdü, ona elə gəlirdi ki, Mahmud paşanın qasidi ona gülürdü ki, atı sürə bilmir. Amma üçüncü quyudan keçəndə Eyvaz da burda bir iş olduğundan şəkkə düşüb, atı özbaşına buraxdı. Ərəb at quyulardan sağ-salamat qurtarıb özünü vurdu şəhərə.

²⁹ Aslan paşa dəlilərdən Eyvazı, Dəmirçioğlunu, Bəlli Əhmədi tutub zindana salıb. Bu günlərdə onları dara çəkdirəcəkdə.-A.S.

Keçəl Həmzə Qıratla Toqata Hasan paşanın yanına gəlir. Bir neçə gün sonra Koroğlu Toqata Qıratın dalınca yola düşür...

... Qırat Koroğlunun səsinə eşitmək, az qaldı ki, tövləni başına götürsün. Elə oynadı, elə oynadı ki, gəl görəsən.

Qapını açdılar, Koroğlunu itələyib saldılar Qıratın yanına. At Koroğlunu görcək kişnədi, elə kişnədi Ki, dam-daş lərzəyə gəldi. Koroğlunun ürəyi atlandı. Qucaqlayıb atın üzündən-gözündən öpüb duz kimi yalamağa başladı. Qırat da burnunu onun qoynuna, qoltuğuna soxub elə iyləyirdi, elə iyləyirdi ki, elə bil inək balasını iyləyir.

Koroğlu Çinqilli dağ deyib, Qıratın cilovunu boşaltdı. Qırat yel kimi götürüldü. Günə bir mənzil, tey mənzil Çinqilli dağa yetişdi. Qırat Ərəbatın hənirtisini duydu. Ayağını yerə döyüb kişnədi. Koroğlu dedi:

- Axtapın ətrafı. Qırat boş-boşuna kişnəməz.

Dəlilər Çinqilli dağı ələk-vələk elədilər. Bir də baxdılar ki, budu sərp qayalıqda Ərəbat, yanında da bir at var ki, göz istəyir tamaşa eləsin.

Qıratda bir xasiyyət vardı ki, Koroğlu hansı dəlikli daşda olsaydı, iynən gəlib onu tapardı. Eyvaz Qıratı buraxmışdı qabağa. Qırat gəlib özünü yetirdi Aypara xanımın eyvanına. Buranı dolanıb iylədi. Sonra özünü yetirdi bir quyunun ağzına. Ayaqlarını döydü yerə. Eyvaz bildi ki, Koroğlu burdadı.

Qıratın bir xasiyyəti var. Düşməni mənzildən çıxıb yolun ortasına çatanda Qırat ayaqlarını yerə döyür. Düşməni yaxınlaşdıqca Qıratın ağzı köpüklənir, dırnaqları ilə yeri qazır.

Qıratın Çənlibelə çatanda bir kişnəyən xasiyyəti var idi. At Çənlibelin mənzilinə çatanda ənrədi. Bütün Çənlibeli nəriltili basdı. Dəlilər hamısı Qıratın qabağına yüyürdülər.

Yaxınlarda bir qarı özünə ev tikmişdi, həyatında toyuq-cücə saxlamaqla məşğul olurdu. Qarının bir iti var idi. İt təzəcə doğmuşdu. İt bir gün çaqqal səsi eşidir, çıxıb üz qoyur səmə tərəf. Gəlib bir daşın dibində ayyarımliq bir oğlan uşağı tapır.³⁰ İtin uşağa yazığı gəlir. İstəyir onu aparsın, görür ki, uşaq acdı. Başlayır uşağa sud verməyə. Bir neçə gün it uşağı burda öz südünü ilə saxlayır. Qarı itdən şəklənir. Bir gün itin dalısınca düşüb gəlib çıxır həmin daşın dibinə. Görür ki, daşın dibində bələkli bir uşaq var, it onu əmizdirir. Qarı tez uşağı götürüb evinə gəlir. Başlayır uşağı saxlamağa.

³⁰ Uşaq Koroğlu ilə Ayparanın oğlu Səmənd idi.-A.S.

YUXUYOZMALAR

Deyirlər, yenə də bir gecə Nigar xanım Eyvazın fikrilə yatmışdı. Yuxuda gördü ki, Eyvaz qan dəryasında üzür. Dik qalxdı. Ox dəymiş ceyran kimi yatağından sıçrayıb özünü Koroğlunun üstünə saldı,...

Dəli Mehtər yuxuda gördü ki, Koroğlu qan dəryasına düşüb. Qıratın üzəngisini basıb qamcılayır, at qan dəryasından çıxıb gəlir. Dəli Mehtər qan-tər içində yuxudan dik atılıb çölə çıxdı.

Gecənin bir aləmində Koroğlunu çimir aldı. Baxdı ki, budu Nigar xanım bir çəmənlikdədi, ona tərəf gəlir, amma bir qaratikan kolu aman vermir. Hövlənən qalxdı.

İsabalı Çəmliyəldə bir gecə yuxuda gördü ki, Koroğlu qan dəryasında üzür. Yuxudan dik atılıb öz-özünə dedi: «Yəqin Koroğlunun başında bir iş var. O bədbəxt öz ayağı ilə Bolu bəynən İstanbula getdi...»

Koroğlu gecənin bir vaxtı bir də yuxuda gördü ki, bir diş laxlayıb, ağzı qan ilə doldu. Səksənib yuxudan ayıldı.

Koroğlu yatmışdı. Yuxuda gördü ki, Eyvaz qanlı köynək içindədi. Koroğlu yuxudan sərsəm qalxanda əhvalı pozuldu.

... Koroğlu yuxusunda gördü ki, Toqatdadı, Qırat altında Hasan paşanın meydanında cöylan eləyir. Diysinif yuxudan oyandı.

Nigar xanım elə gözlərini təzəcə yummuşdu ki, gördü ki, qandan bir dəryadı, Halaypozan, Toxmaqvrən, Eyvaz da bu dəryanın içində. Amma elə Eyvaz az qalır ki, batsın. Nigar xanım dəli kimi yerindən sıçrayıb özünü saldı Koroğlunun üstünə.

Pərzad xanım: «Əmioğlu, əgər məni öz sehrinnən əvvəlki halıma gətirə bilsən, səninem, yox, bajarmasan məni də görmüyə-jəssən», - deyif, uluya-uluya heyvannara qoşuluf gözdən itdi.

... Ağcaquzu bu işdən çox məyus oldu, başını götürüb eyvanın xəlvət bir guşəsində yuxuya getdi. Yuxuda baxıf gördü kü, kimsə bunu oyadır. Gözünü açanda gördü alçax boylu, enni kürəkli, nurani bir adamdı ki, vallahi gözünən, üzünən nur qalxır. Ağcaquzu başını yuxarı qaldırdı, bu nurru sifətə baxdı.³¹ Kişi dedi:

- Salamməleyküm, oğul! Oğul sən nə fikrənən yatmışdın?

Ağcaquzu dedi:

- Bava, Pərzad xanımın fikrinnən yatmışdım ki, bizi niyə bu günə qoydu?!

- Oğul, onu bil, yazıya pozu yoxdu, ilahi nə yazıf, onu görməliyik. Ona görə də, al bu piyaləni nuş elə.

Ağcaquzu piyaleyi aldı, nuş elədi.

- Oğul, mən bu sağ əlimi sənün kürəyinə çəkif, qırx günün-yünə öz qüvvəmi sana vererem. Qırx gün sənün güjünə Allahdan başqa heç kəs üstün gəlif, səni yenə bilməz. Bu qırx gün ərzində gedif qoç Koroğluyu taparsan, o Koroğludan başqa sənün Pərzad

³¹ O nurani qoca Həzrət Əli idi.-A.S.

xanımını sana çatdıran olmuyajax. İnşallah, murazına çatarsan, - deyif, həmən adam gözdən itdi.

Səhər açılmağa az qalmışdı ki, Nigar xanımı oturduğu yerdə çimir apardı. Elə təzəcə gözüne yuxu getmişdi ki, yuxuda gördü ki, Eyvaz bir ceyran qovur. Baxdı ceyran qaçıb özünü verdi bir uçurum dərənin dibinə. Eyvaz da ceyranın dalınca dərənin dibinə enəndə baxdı ki, ceyran oldu bir əjdaha, qayıtdı Eyvaza sarı. Nigar xanım qışqırdı ki, Eyvaz qayıtsın, öz səsinə özü oyandı, başladı titrəməyə.

Səhər açılmağa az qalmışdı. Nigar xanımı oturduğu yerdə çimir apardı. Elə təzəcə gözüne yuxu getmişdi, yuxuda gördü Eyvaz bir ceyran qovur. Baxdı ceyran qaçıb özünü verdi bir uçurum dərənin dibinə, Eyvaz da ceyranın dalınca dərənin dibinə enəndə birdən-birə ceyran oldu bir əjdaha. Qayıtdı Eyvazın üstünə. Elə əjdaha Eyvazı kamına çəkər-çəkməz, Nigar xanım «qoy-mayın!» - deyib qışqırdı. Diksinib öz səsinə oyandı. Başladı titrəməyə, ağlamağa.

Xotkarın son günlər vurnuxmasından Mahru xanımın gözü su içmirdi. Nə isə xotkarın bir ilməsi vardı. Şam süfrəsində Mahru xanım qəsdən çeçədi, dedi:

-Tacidarım! Dün gecə yuxumda gördüm ki, tacı-taxtın şəfəq saçır.

Xotkar dedi:

-Yuxun çin olsun, gözümün nuru! İnşallah, bu ramazanda mehdər oğlunun, gizir gədəsinin qanından əlinə həna yaxarsan. Elə o günü də sən baxtın İstanbulda nur saçar. İnşallah onda sənə bir toy edərim, səsi Qaf dağına titrəder.

Zərnişanla Həsən kahada qalsın. İndi sizə haradan, kimdən xəbər verim, Koroğludan. Koroğlu yatmışdı. Yuxuda gördü ki, Çinqıllı dağdadı. Qançır olub, ağzından laxta-laxta qan gedir. Hövlənək yuxudan oyandı.

ƏDƏBİYYAT

- Xalqımızın deyimləri və duyumları / Toplayıb yazıya alanı, işləyəni və tərtib edəni: M.İ.Həkimov. Bakı: Maarif, 1986.
- Koroğlu / Toplayanı H.Əlizadə.- Bakı: Azərnəşr, 1941.
- Koroğlu / Tərt.ed.M.H.Təhmasib.- Bakı: Az.SSR EA nəşriyyatı, 1959.
- Koroğlu / Tərt.ed.M.H.Təhmasib.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965.
- Koroğlu / Tərt.ed.F.Fərhadov.- Bakı: Maarif, 1975.
- Koroğlu / Tərt.ed.M.H.Təhmasib.- Bakı: Gənclik, 1975.
- Koroğlu / Tərt.ed.M.H.Təhmasib.- Bakı: Gənclik, 1982.
- Koroğlu / Tərt.ed.B.Abdulla.-«Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri» seriyası. Dastanlar. III kitab.-Bakı: Yazıçı, 1987.
- Koroğlu (Vəli Xulufu) / Tərt.ed.Y.İsmayılova.-Bakı: Elm, 1999.
- Koroğlu / Tərt.edənlər: Ü.Nəbiyeva, Y.İsmayılova.- Bakı: Nurlan, 2003.
- Koroğlu / Tərt.edənlər: İ.Abbaslı, B.Abdulla.- Bakı: Çaşıoğlu, 2004.
- Koroğlu / Tərt.ed.Elnarə Tofiq qızı.-Bakı: Səda, 2005.
- Koroğlu / Tərt.edənlər: İ.Abbaslı, B.Abdulla.-Bakı: Lider, 2005.
- Koroğlu (Paris nüsxəsi) / Tərt.ed.İ.Abbaslı. - Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
- Koroğlu /Azərbaycan dastanları. 4-cü cild. Tərt.ed.M.H.Təhmasib.- Bakı: Çıraq, 2005.
- Söz dəyirmandakıdı... / Toplayanı və işləyəni Əli Qurban.- Bakı: Azərb.Ens., 1996.

MÜNDƏRİCAT

Xalqın mənəvi dünyası	5
People inner world	7
Duxovniy mir naroda	9
Atalar sözü və məsəllər	11
Adqoyma. Antroponimlər. Zoonimlər	32
Alqışlar	40
Andlar	48
Ağılar	56
Dualar	60
Yalvarışlar	66
Əzizləmələr. Təsəlli	75
Göstərmə. Gözəgörünmə	84
Fal	86
İnanclar	88
İroniyalar	90
Qarğışlar	93
Lənətləmələr	105
Söyüşlər	107
Oyunlar. Tapmacalar	122
Türkəçarələr	125
Miflər. Rəvayət. Şayələr	127
Heyvan duyumu	129
Yuxuyozmalar	133
Ədəbiyyat	137

Çapa imzalanmış: 04.12.2008

Formatı 60x84 ¹/₁₆.

Fiziki çap vərəqi 10,0

Tiraj 500

“RS Poliqraf” MMC-nin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
